

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого - педагогічний факультет
Кафедра загальної та вікової психології

Допущено до захисту
 В.о. завідувача кафедри
 _____ Макаренко Н.М.
 « _____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____
 « _____ » _____ 2024 р.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Кваліфікаційна робота
 студента групи ЗПП м-23
 ступінь вищої освіти магістр
 спеціальності 053 Психологія
Калашнікової Ганни В'ячеславівни
 Керівник: **Пінська Олена Леонідівна**
 Кандидат педагогічних наук, доцент

Оцінка:
 Національна шкала _____
 Шкала ECTS ____ Кількість балів ____
 Голова ЕК _____
 (підпис) (прізвище, ініціали)
 Члени ЕК _____
 (підпис) (прізвище, ініціали)

 (підпис) (прізвище, ініціали)

 (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Калашнікова Ганна В'ячеславівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.



ЗМІСТ

ВСТУП	4-8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПРОСТОРІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ	9-31
1.1. Комунікативна складова в процесі спілкування.....	9-15
1.2. Комунікативна компетентність як внутрішній ресурс ефективної комунікації	15-23
1.3. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності осіб юнацького віку.....	23-29
Висновки до розділу 1.....	29-31
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	32-44
2.1. Опис процедури дослідження та методичного інструментарію...	32-36
2.2. Аналіз результатів діагностичного дослідження.....	36-43
Висновки до розділу 2	43-44
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПЕРДСТАВНИКІВ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	45-58
3.1. Опис структурних елементів корекційно-розвивальної програми	45-47
3.2. Порівняльний аналіз результатів первинного і повторного діагностичного дослідження	47-53
Висновки до розділу 3.....	53-54
ВИСНОВКИ	55-58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59-66

ВСТУП

Кардинальні зміни соціально-політичної та культурно-історичної ситуації, приклади повсякденного буття української спільноти в невизначених умовах військового конфлікту актуалізують значення міжкультурної та міжособистісної комунікації і відповідно, ставлять нові завдання перед системою освіти. Вирішення цих нових викликів залежить від послідовної демократизації та гуманізації взаємин усіх учасників освітнього процесу, а це, в свою чергу, потребує активізації зусиль щодо розвитку комунікативної компетентності як детермінанти здатності особистості орієнтуватися в нових умовах і обставинах, взаєморозумітися, переборювати сталі стереотипи поведінки, змінювати застарілі точки зору. Успішність нашого життєтворення, його ефективність безпосередньо залежать від умілої організації процесу спілкування, обізнаності з правилами та вміннями, що перебувають у колі комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови продуктивної комунікації в ситуаціях міжособистісної взаємодії, здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми.

Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з соціумом, який дозволяє людині успішно функціонувати в суспільстві. Комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, до складу якої науковці відносять розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння та навички міжособистісного спілкування, знання про ключові його закономірності та правила, які забезпечуватимуть ефективне відбування комунікативного процесу.

На сьогоднішній момент в просторі психології проблема комунікативної компетентності доволі розгорнуто представлена у наукових доробках вітчизняних та зарубіжних дослідників. Засадничими у

її дослідженні виступають праці Л. Орбан-Лембрик [53], І. Беха [6], Г. Костюка [39], С. Максименка [49], Л. Божович [], Л. Пляки [56], В. Гордієнко [19], О. Мартинюк [50], Т. Павленко [55], С. Ніколаєнко [52], М. Прищак [57], О. Корніяки [37], О. Варецької [12], Л. Доценко [25], Л. Лепіхової [45], В. Семиченко [], Ю. Карпюк [29], Н. Данилишин [21], Г. Вороніної [15], Д. Джонсона [22], К. Левіна [14], А. Бандури [23], Я. Морено [39], Е. Берна [39] та інших.

Комунікативна компетентність в нових умовах існування суспільства є невід'ємною складовою успішності у найрізноманітніших видах діяльності і її розвитку повинна приділятися значна увага саме в період навчання студентів. Саме цей психологічний феномен допоможе юнакам швидко і конструктивно орієнтуватися у різноманітному прояві комунікативних ситуацій, виступить фактором гнучкої адаптивності і загалом ефективною взаємодії з іншими людьми в умовах примноження сфер комунікації і проблемних ситуацій.

Таким чином, вміння здійснювати діяльність спілкування (комунікативну діяльність) вимагає від суб'єкта цієї діяльності володіння інструментом її реалізації – комунікативною компетентністю. Тому проблематика вивчення комунікативної компетентності вбачається вельми актуальною і саме цим обумовлений вибір теми нашого дослідження «**Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності особистості в юнацькому віці**»

Виходячи з актуальності тематики дослідження ми визначили за **мету**: виявити, теоретично обґрунтувати та практично перевірити психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності юнаків.

Для досягнення мети дослідження нами були визначені основні завдання:

1. Проаналізувати стан розробки проблеми комунікативної компетентності в психологічній літературі.

2. Окреслити та проаналізувати дефініційне поле понять «комунікативна особистість», «спілкування», «комунікативний компонент спілкування», «комунікативна компетентність», «комунікативний потенціал», «комунікативна толерантність», «соціальний інтелект» та узагальнити існуючі в психологічній науці підходи до їх вивчення.
3. Визначити, теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності в юнацькому віці.
4. Організувати та провести емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності в юнацькому віці.
5. Розробити комплексну корекційно-розвивальну програму оптимізації розвитку комунікативної компетентності юнацтва.
6. Проаналізувати результати дослідно-експериментальної роботи та окреслити перспективи подальших досліджень цього феномену.

Об'єктом нашого дослідження є комунікативна компетентність як психологічний феномен, а **предметом** – психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності осіб юнацького віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення про взаємозв'язок суспільства та особистості (І. Бех, Г. Костюк, В. Кремень, С. Максименко, Н. Чепелева), теоретичні концепції саморозвитку суб'єкта діяльності (С. Максименко, Г. Костюк, Й. Боришевський, А. Журавльов, С. Кузікова, А. Маслоу, К. Роджерс), загально-теоретичні принципи детермінізму і розвитку психіки в діяльності (Г. Балл, І. Бех, С. Максименко, Л. Орбан-Лембрик, С. Сисоєва), особистісно-орієнтована концепція розвитку особистості (Г. Костюк, В. Рибалка, С. Максименко), закономірності становлення та розвитку особистості у період раннього юнацтва (Г. Балл, Н. Токарева), системний підхід до формування комунікативних умінь (В. Моляко, В. Каплинський, С. Сисоєва, О. Рудницька).

В ході виконання кваліфікаційної роботи були використані наступні методи дослідження: теоретичні: категоріальний, структурно-функціональний, аналіз, систематизація, узагальнення наукових даних; емпіричні: тестування, психолого-педагогічний експеримент; статистичні: методи математичної статистики на базі пакету новітніх статистичних програм (IBM SPSS Statistics 22.0.0. 0.).

Еспериментальною базою дослідження був Криворізький державний педагогічний університет.

Для реалізації мети дослідження були використані наступні методики: 1) тест вивчення комунікативних умінь Л. Міхельсона в адаптації Ю. Гільбуха [10]; 2) Тест на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера [10]; 3) Тест рівня емпатії І. Юсупова [60]. Обрані методики є валідними у вітчизняній психологічній науці, що доводить надійність використання даних психодіагностичних інструментаріїв.

Теоретична новизна роботи полягає у можливостях оновлення та поглиблення наукових уявлень про особливості розвитку комунікативної компетентності юнацтва. Результати дослідження можуть бути використані в подальших дослідженнях означеного феномену та при організації освітнього процесу у закладах як загальної середньої, так і вищої освіти.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання результатів дослідження в консультативній роботі психологічної служби закладів освіти у процесі суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії, а також можуть стати корисними для кураторів академічних груп, класних керівників з метою опанування основ психології спілкування, що допоможе сформувати культуру спілкування, комунікативну компетентність та соціальний спосіб мислення.

Надійність та вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки (46 студентів), поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків з кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел який налічує 80 джерел, ілюстрована 8 рисунками, загальним обсягом 66 стор. (з них 58 стор. основного тексту).

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПРОСТОРИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

У сучасних умовах нових обривів розвитку вищої освіти в Україні, кардинальних змін у всіх сферах буття українського суспільства через військову агресію росії зумовили трансформацію життєвих орієнтацій його членів і посилили потребу в соціально важливих особистісних якостях, конститутивним компонентом яких виступає комунікативна компетентність. Всі члени соціуму добре розуміють, що детермінантою їх успішного життєтворення є вміння спілкуватися, встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми в умовах визначальних змін в освітньому середовищі з переходом на дистанційні форми спілкування. Тому, проблематика більш глибокого вивчення комунікативної компетентності і чинників її розвитку є вельми нагальною.

1.1. Комунікативна складова в процесі спілкування

Спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення й розвитку контактів поміж людьми, мотивований потребами в сумісній діяльності . У спілкуванні реалізуються соціальні відносини людей, виявляється людська сутність, через спілкування (комунікацію) людина реалізує, стверджує себе, самовизначається, розкриває свій суб'єктивний світ іншій людині, вирішує найрізноманітніші питання і проблеми, само презентується у різноманітті своїх індивідуально-психологічних особливостей.

Спілкування виступає як форма і засіб існування соціуму, процес взаємодії між людьми, у ході якого виявляються і формуються міжособистісні відносини, воно є чинником розвитку особистості, бо

людська моральність виявляє себе не у свідомості, і не у діяльності, а саме в спілкуванні. Процес спілкування належить до фундаменту нормального психічного розвитку людини, формує не лише когнітивні здатності, а й інтегральні складові психічного життя: самооцінку, усвідомлення власного «Я» і відчуття його totoжності в різноманітних життєвих ситуаціях, формує вектори критеріїв ставлення до інших людей та стратегії протидії тиску зовнішнього оточення [72].

Спілкування – це взаємодія людей, яка полягає в обміні інформацією, діями та у встановленні взаєморозуміння, це взаємодія двох або більше людей спрямована на узгодження і об'єднання зусиль з метою налагодження взаємин та досягнення загального результату. Воно є важливою духовною потребою особистості як суспільної істоти. Соціальний його сенс полягає у передачі форм культури та соціального досвіду. Потреба людини у спілкуванні зумовлена суспільним способом її буття та необхідністю взаємодії у процесі діяльності. Спілкування – це універсальна реальність людського буття, яка породжується і підтримується різноманітними формами людських стосунків [48]. Його роль важко переоцінити в житті людини, бо воно є генеральним чинником і ключовою умовою існування особистості. Ми, в нашому дослідженні, визначаємо цей феномен як, різноманітні контакти між людьми, які зумовлені потребами спільної діяльності, як процес передачі інформації, думок, почуттів, переживань від однієї особи до іншої, тобто взаємодію людей, спрямовану на узгодження й об'єднання зусиль з метою налагодження стосунків і досягнення бажаного спільного результату.

Знання сутності спілкування, його структури, закономірностей і функцій є основою для задоволення всього спектру потреб особистості й реалізації та покращення стосунків з іншими людьми. Тому ми, вважаємо за потрібне коротко розкрити основні онтологічні одиниці цього феномену.

Спілкування – це процес встановлення і розвитку контактів між людьми, рушійною силою яких є потреба у спільній діяльності, обміну інформацією, сприйняття та розуміння іншої людини та створення єдиної стратегії взаємодії [27]. Змістом спілкування є будь-яка інформація, яка передається в міжособистісних контактах, а саме про середовище загалом, знання, навички та уміння, про внутрішній стан співрозмовника, про будь-яку людину та її індивідуальні характеристики, манери поведінки. Через зміст спілкування реалізується його мета, використовуються певні засоби (вербальні чи невербальні) і реалізуються його функціональні можливості.

Функції спілкування (від лат. *functio* – виконання, здійснення) – це завдання, які воно виконує в процесі життєдіяльності особистості. Більшість дослідників проблеми спілкування одностайні, щодо визначення його структури і виділяють у цьому процесі три взаємопов’язані сторони: *комунікативну* (обмін інформацією пізнавального та афективно-ціннісного характеру), *інтерактивну* (тип взаємодії між партнерами по спілкуванню, вироблення єдиної стратегії взаємодії та *перцептивну* (сприйняття, пізнання і розуміння людьми один одного, встановлення взаєморозуміння). Ці три характеристики змісту прийнято розглядати як компоненти спілкування. Передача інформації розглядається як комунікативний аспект спілкування, єдина стратегія взаємодії між партнерами як інтерактивний аспект спілкування, сприйняття, пізнання і взаєморозуміння людьми один одного як перцептивний аспект спілкування. Тобто, як влучно зазначив, А. Андрійчук що спілкування є складним сплетінням комунікативного, інтерактивного і перцептивного компонентів, суб`єкт-об`єктної та суб`єкт-суб`єктної форми взаємодії, поєднуючи при цьому всі можливості їх виявлення [1].

Найбільш ґрунтовно дефініція спілкування може бути вивчена в єдності всіх трьох аспектів, але в нашому дослідженні, ми зацентруємо увагу саме на комунікативному компоненті цього феномену.

Комунікативний аспект спілкування забезпечує не лише передачу інформації, а й уточнення і збагачення знань, ідей, установок, уявлень, почуттів тощо, тобто в процесі спілкування інформація не лише передається, а й формується, уточнюється та розвивається. Посилаючи інформацію, ми орієнтуємось на співрозмовника, враховуємо його цілі, установки, мотиви, паралельно одержуємо нову інформацію, прагнемо висловити загальний смисл, а це можливо лише за умови, що інформація буде не лише прийнята, а й осмислена та зрозуміла.

Комунікативна складова спілкування пов'язана із виявленням специфіки інформаційного обміну між людьми як активними суб'єктами та призводить (або не призводить) до психічного контакту. Саме психічний контакт у спілкуванні забезпечує взаємний обмін значущою інформацією, емоціями, переживаннями та характеризує його як двосторонню діяльність, взаємозв'язок людей, виступає атрибутом всіх інших видів людської діяльності.

Вивченню спілкування в його комунікативному виявленні присвячені праці багатьох дослідників, а саме І. Андрійчука [1], Ф. Бацевич [5], Ю. Барановської [4], Л. Гавриляка [17], В. Гордієнка [19], О. Добротвор [23], Л. Кайдалової [27], Л. Пляки [56] М. Прищака [57] та багатьох інших психологів, в яких науковці фокусують увагу на поліфункціональності цього феномену.

Комунікація – це загальна концепція передачі інформації, є опосередкованою і цілеспрямованою взаємодією, особливою функцією спілкування, яка виявляється в передачі та прийнятті інформації і відіграє дуже велику роль у міжособистісних відносинах через те, що інформаційні процеси сучасного світу визначають суттєву частину життєдіяльності людини. Комунікація – змістовний аспект соціальної взаємодії, синтез теоретичних і практичних знань із реалізації інформативної, емотивної та фактичної (встановлення контактів) функцій у процесі спільної діяльності людей [55].

Головним суб'єктом комунікації є людина, яка для задоволення своїх різноманітних потреб і забезпечення своєї життєдіяльності вступає у соціальну взаємодію з іншими людьми. Процес обміну інформацією під час спілкування між людьми має свою специфіку, через те, що кожний учасник комунікативного процесу передбачає активність свого співрозмовника. Комунікація може відбутися, коли інформація прийнята, зрозуміла та осмислена. Тому в комунікативному процесі поєднано діяльність, спілкування й пізнання. Комунікативна діяльність – це складний і багатовимірний процес взаємодії суб'єктів в якому відбувається обмін пізнавальною й емоційною інформацією, досвідом, знаннями і вміннями, а також діяльністю та її результатами. Комунікація – це всепроникаючий і складний процес і є важливим чинником існування суспільства, оскільки соціум без спілкування існувати не може, саме комунікація була і є основою його утворення.

Комунікації, як дуже складному явищу притаманні певні функції, які класифікуються за різними критеріями в залежності від комунікативної мети і рівня когніцій комунікантів можуть носити соціально-психологічний, інформаційно-регулятивний та емоційно-виховний характер [19]. Найпоширенішою і загально визнаною є класифікація функцій комунікації О. Дзикович, яка вважає, що спілкування спрямоване на здійснення певної мети. **Інформаційна функція комунікації** означає, що завдяки комунікації в суспільстві передається інформація про предмети, їх властивості, явища, дії та процеси, тобто обмін між людьми різного роду знаннями і даними. В цій функції комунікація відіграє роль посередника і забезпечує обмін повідомленнями, думками, задумами, рішеннями, який здійснюється між співрозмовниками. **Соціальна функція** пов'язана із соціальним вихованням членів суспільства, полягає у формуванні або коригуванні інтенсивності і спрямованості соціальних настанов та ціннісних орієнтацій, розвитку культурних навичок

інтерсуб'єктних відносин між людьми. Ця функція формує наші думки, соціальні норми, соціально значимі оцінки, світогляд, реакції на будь-які події через те, що культура не може існувати поза спілкуванням, оскільки лише в цих процесах людина, яка є суспільною істотою, може узгоджувати свої дії з діями інших людей, задля досягнення соціально важливих цілей. Завдяки цій функції усі члени суспільства набувають певного рівня культурної компетенції, яка уможлиблює їх нормальне існування в даному суспільстві. **Експресивна функція** сконцентрована на адресанті, є універсальним засобом вираження внутрішнього світу людини і означає прагнення комунікантів виразити і зрозуміти емоційні переживання один одного. Кожна людина має унікальний, неповторний світ, сфокусований у його свідомості, у глибинах інтелекту, у різноманітності емоцій, почуттів та мрій. Міжособистісна комунікація завжди починається зі встановлення контакту між партнерами, що дає можливість перетворити внутрішнє, суб'єктивне в зовнішнє, об'єктивне, доступне для сприйняття. В ході здійснення цієї функції у співрозмовника збуджуються потрібні емоційні переживання, які, у свою чергу, здатні змінити власний емоційний стан. Реалізація **прагматичної функції** комунікації полягає у регламентуванні поведінки та діяльності учасників комунікації, координуванні їх спільних дій, необхідності виконання якоїсь дії або кореляції чи заборони певних вчинків. **Інтерпретаційна функція** ґрунтується на уявленні про здатність особистості до інтерпретування, тобто індивідуального тлумачення дійсності в сукупності її соціальних процесів, подій, людських відносин, вчинків інших особистостей з метою їх пізнання. Вона служить для розуміння свого партнера по комунікації, його емоційних реакцій, намірів, установок, переживань, стану, вчинків, вибудовування певного причинного зв'язку між ними у відповідності до певної системи цінностей і політичних орієнтирів. Всі вищезначені функції взаємопов'язані між собою і присутні в тому чи іншому поєднанні фактично у будь-якому

вигляді комунікації і на практиці виявляються на різних рівнях міжособистісної комунікації [19].

В процесі комунікативної діяльності відбувається послідовна зміна взаємопов'язаних її етапів: формування, передавання, приймання, розшифрування і використання інформації в обох напрямках при взаємодії співрозмовників. Тобто, за цієї форми діяльності відбувається психічний контакт «рівних» партнерів, двобічна їх діяльність. Результат комунікації неодмінно передбачає кореляцію інтересів її учасників, бо вступаючи в контакт співрозмовники мають свою мету, цілі й інтереси. Особисті інтереси можуть співпадати або вступати в розбіжність. При співпадінні цілей і інтересів в акті комунікації достатньо мінімальних комунікативних навичок, а у разі розбіжності – потрібно враховувати соціальні чинники, особистісні психологічні особливості і володіти комунікативною компетентністю, тобто вмінням впливати на співрозмовника таким чином, щоби переконати його в доцільності своїх аргументів і домогтися здійснення і задоволення власних інтересів. Таким чином, вміння здійснювати діяльність спілкування (комунікативну) вимагає від суб'єкта цієї діяльності володіння інструментом її реалізації – комунікативною компетентністю.

1.2. Комунікативна компетентність як внутрішній ресурс ефективної комунікації

В умовах глобальних змін та несталого трансформаційного сьогодення суттєвого значення набувають проблеми конгруентного особистісного розвитку суб'єктів життєтворення. Сучасне інформаційне суспільство здатне стабільно функціонувати та розвиватися за умови всебічного розвитку всіх його членів з урахуванням особливостей їх комунікативної сфери. В умовах сьогодення кожна людина постає перед

необхідністю вирішення складних завдань, що потребує залучення всього спектру індивідуально-психологічних ресурсів. Одним з визначальних ресурсів ми вважаємо комунікативну компетентність.

Комунікативна компетентність (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся, *competentis* – здатний) - це здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, система внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій взаємодії []. Цей феномен передбачає певну сукупність знань, умінь, навичок, адекватну реакцію на контекст ситуації, вірну інтерпретацію мети, інтересів, особистісних якостей співрозмовника, формуванням у нього позитивного сприйняття свого «Я». Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточуючими, який дозволяє особистості в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань.

Комунікативна компетентність – складний, багатогранний феномен, інтегративна динамічна якість, яка містить три компоненти:

- комунікативно-ціннісний (характеризує мотивацію щодо встановлення контакта зі співрозмовником, готовність вступати в діяльність спілкування, ставлення до змісту компетентності та діяльності в якій вона проявляється, усвідомлення необхідності отримання певної інформації, або її передачі з метою бути зрозумілим);
- особистісно-комунікативний (база комунікативних знань, комунікативні риси, комунікативні здібності, комунікативні уміння);
- поведінково-дієвий (досвід прояву компетентності у різноманітних ситуаціях, спроможність застосовувати навички правильної поведінки під час спілкування відповідно до конкретної комунікативної ситуації, здатність застосовувати весь когнітивний потенціал на практиці)[63, с. 268].

Науковець С. Д. Максименко до комунікативної компетентності відносить гностичний (певний багаж знань щодо комунікації), конативний (орієнтованість, загальні та специфічні навички комунікації, здатність адекватно сприймати та оцінювати себе та інших), емоційний (адекватні психоемоційні стани, соціальні установки, система уявлень, ставлення особистості) [49].

Структура комунікативної компетентності аналізується в дослідженнях О. Добротвор, яка виокремлює в ній когнітивні, виконавські та емоційні компоненти. Когнітивний компонент містить глибоке самопізнання та пізнання співрозмовників, необхідний багаж щодо сфер та форм спілкування, високий рівень ерудиції, конативний (виконавський) відповідає за ефективність використання різноманітних засобів (вербальних, невербальних, пара лінгвістичних) для організації взаємного контакту в комунікації. В зоні відповідальності за позитивне самоствавлення та налаштованість на партнера по спілкуванню знаходиться емоційний компонент комунікативної компетентності [23].

Характеризуючи дефініцію «комунікативна компетентність» ми звернемо увагу на понятті «комунікативна особистість». Особистість у психології – це, з одного боку, досить міцна система соціально значущих рис, що характеризує людину, як члена тієї чи іншої соціальної спільноти, з іншої сторони, персональний носій цих рис, відповідальний суб'єкт свідомої діяльності. З психологічної точки зору, особистість розглядається як структурна цілісність біологічних, психологічних та соціальних компонентів. Соціальний аспект структури особистості розглядає її в призмі комунікативної особистості – комуніканта, наділеного сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його комунікативними потребами, когнітивним діапазоном і певним рівнем комунікативної компетентності, як суб'єкта соціальної комунікації [].

Формула особистості як суб'єкта діяльності: «можу»+«хочу»+«знаю»+«вмію»+«дію» через призму комунікативної

діяльності розшифровується наступним чином: «можу» (можливості і здібності до комунікації), «хочу» (потреби, інтереси, цілі, мотиви, цінності, переконання, бажання комунікувати), «знаю» (засвоєна особистістю когнітивна інформація в абстрактно-логічній та образній формі), «вмію» (здатність людини щодо практичного використання цих знань у предметній діяльності соціальної взаємодії), «дію» (спосіб реалізації соціальних властивостей у всіх видах практичної діяльності). Тобто, визначальними для комунікативної особистості є три кардинальні параметри: **мотиваційний**, який становить ядро комунікативної структури особистості і виявляється у комунікативній потребі, **когнітивний**, являє собою внутрішній світ особистості і формується в процесі пізнавального досвіду, а саме, знання комунікативного коду для сприйняття змістової та оцінної інформації, здатність спостерігати за своєю мовною свідомістю, усвідомлювати та аналізувати свої комунікативні дії (рефлексивність), адекватно оцінювати когнітивний діапазон співрозмовника та **поведінковий** (функціональний, конативний), який передбачає практичне володіння вербальними, невербальними та паралінгвістичними засобами спілкування, вміння варіювати ними, вибудовувати дискурс відповідно норм і правил етикету. Вищезазначені компоненти комунікативної особистості складають її комунікативну свідомість, яка визначатиме поведінку людини під час інформаційної, інтерактивної, перцептивної взаємодії [29]. Чим більш високого розвитку набуває комунікативна свідомість, тим усвідомленішою буде поведінка особистості у виборі мовленнєвих дій та конструюванні комунікативних ситуацій, тим більш високого рівня досягне її комунікативна компетентність.

Психолог О. Корніяка окреслює комунікативну компетентність, як засновану на знаннях та чуттєвому досвіді здатність людини орієнтуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях і вважає, що цієї здатності потрібно вчитися [37].

Комунікативна компетентність є однією з базових характеристик особистості, складним феноменом і містить такі складові, як комунікативні здібності, соціальний інтелект, комунікабельність (здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми), комунікативну толерантність, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння (спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе і інших при постійній динаміці психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища), адекватну орієнтацію людини в самій собі, власному психологічному потенціалі та потенціалі партнера, у ситуації загалом), знання, уміння і навички конструктивного спілкування, орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування (яка забезпечується знаннями і життєвим досвідом). Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню, володіння різними соціальними ролями. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування.

До складових комунікативної компетентності психологиня М. Галицька відносить:

- орієнтованість людини у різноманітних ситуаціях спілкування, яка виступає результатом знань і життєвого досвіду;
- спроможність ефективно взаємодіяти з соціальним оточенням, завдяки розумінню себе та інших при постійній зміні психічних станів та умов соціального оточення;
- готовність і уміння налагоджувати контакти з людьми; - знання, уміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій (орієнтації людини у власному психологічному потенціалі, ситуації, завданнях, адекватна самооцінка) [16, с. 41].

Комунікативна компетентність виявляється в таких сферах:

когнітивній (що людина знає про цей феномен), **операційній** (як особистість реалізує свої знання у конкретній комунікативній ситуації); **мотиваційній** (як особистість ставиться до певної комунікативної ситуації) [16]. В цьому контексті О. Дзикович до структури комунікативної компетентності залучає лише два компоненти: комунікативні цінності, орієнтацію та специфіку мотивації комуніканта, його потребу в спілкуванні та вияви комунікативної компетентності безпосередньо в спілкуванні (знання, комунікативні здібності, уміння та навички спілкування) [34].

Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що більшість дослідників цього феномену одностайні в тому, що комунікативна компетентність – це багаторівнева, інтегративна, узагальнена властивість особистості, що містить у собі розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння, навички міжособистісного спілкування і когнітивну компетенцію (знання про основні її функціональні закономірності).

Комунікативна компетентність – складний феномен, базисом якого виступають певні здібності. Комунікативні здібності – це система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у визначеному полі ситуацій особистісної взаємодії. Це, перш за все: вміння прогнозувати соціально-психологічну ситуацію спілкування, враховувати її своєрідність, «вживатися» та управляти цією ситуацією [14].

Комунікативна компетентність зреалізується лише при розкритті комунікативного потенціалу особистості, оптимальної участі людини в спілкуванні з соціальним оточенням при наявності специфічних особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок. Комунікативний потенціал є динамічним утворенням, що розвивається і його конститутивним елементом є комунікативні здібності.

Комунікативні здібності – це здібності особистості, що забезпечують ефективність її обміну інформацією в процесі діяльності з іншими особистостями і психологічну сумісність в діяльності, комплекс

індивідуально-психічних та психофізіологічних особливостей людини, який забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію в процесі спілкування. Комунікативні здібності відносяться до спеціальних здібностей і утворюють систему якостей особистості і детермінантою високих результатів комунікативної діяльності. Ю. Якимчук розуміє їх як сталу сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що існує на основі комунікативних задатків і зумовлює ефективність комунікативної діяльності [76, с. 470].

Науковці З. Мацюк та О. Хвесик, досліджуючи проблему комунікативних здібностей, виділили у їх складній структурі три компоненти:

- гностичний (здатність розуміти інших людей);
- експресивний (здатність до самовираження свого «Я»);
- інтеракційний (здатність впливати на партнерів по спілкуванню) [5, с. 90].

Комунікативні здібності називають комунікативним потенціалом особистості, її комунікативно-виконавчою майстерністю. Ця майстерність проявляється як два взаємопов'язаних вміння: вміння знайти комунікативну структуру, яка є адекватною темі спілкування та його завданню та вміння реалізовувати комунікативні наміри безпосередньо у спілкуванні, тобто продемонструвати комунікативно-виконавчу техніку спілкування, тобто виявляти комунікативні компетентності, як інструмент комунікації [44].

Достатній рівень розвитку комунікативних здібностей – це фундамент успіху майже у всіх життєвих обставинах, який забезпечить легкість та швидкість встановлювати контакти з об'єктами та суб'єктами спілкування, адекватну передачу і сприймання інформації, правильне розуміння себе, своєї поведінки та поведінки партнерів в ситуаціях комунікації і, відповідно, організацію взаємодії. Здатність використовувати на практиці ці здібності можна вважати, на думку

багатьох психологів, комунікативними вміннями, а у випадку систематичного застосування цих вмінь, вони стануть комунікативними навичками.

Комунікативні якості – головний компонент ефективної взаємодії, це якості, які відображають ступінь сформованості комунікативних вмінь і є кістяком комунікативних здібностей. Це сукупність властивостей особистості, що характеризують її відношення до людей та забезпечують можливість становлення й підтримки контакту й взаєморозуміння між ними. Це тривало існуюча характеристика, що виявляється у спілкуванні та поведінці людини в різноманітних життєвих ситуаціях. Вони не є сталими, а постійно розвиваються й вдосконалюються. До таких якостей відносять: комунікабельність (здатність до спілкування та встановлення соціальних зв'язків), емпатію (безоцінчне співпереживання), здатність до самоконтролю, емоційну стійкість, товаристкість, рефлексію (критичність в оцінюванні власних дій), безконфліктність, доброзичливість (уміння правильно поводитися в конкретних ситуаціях), уміння слухати, автентичність (бути собою), толерантність (ставлення до співрозмовника з терпінням та розумінням), ініціативність, тактовність, безпосередність, гнучкість тощо.

Не менш важливу роль, в цьому аспекті, грають комунікативні навички та вміння, які виступають операціональним рівнем комунікативних здібностей. Вони мають забезпечувати виконання необхідних комунікативних дій в ході практичної реалізації комунікативних планів. Саме вміння та навички виступають критерієм ефективності комунікативної взаємодії: як людина взаємодіє з іншими співрозмовниками під час спілкування, як вона їх розуміє, чи чітко передає інформацію, отриману від оточуючих, світу та самої себе [67].

Комунікативні навички – це вміння ефективно спілкуватися, здатність «чути», розуміти співрозмовника, бути зрозумілим йому, вміння досягати поставленої мети і домовлятися. Навички комунікації дозволяють

ефективно організувати спільну діяльність з відчуттям психологічного комфорту, допомагають особистості самостверджуватися та соціально реалізуватися. Аналіз літературних джерел дозволив нам виокремити три групи комунікативних навичок:

- інформаційно-комунікативні (здатність легко налагоджувати контакт та орієнтуватися у співрозмовниках і відповідних ситуаціях, адекватно виражати свої думки і емоції, розуміти ситуацію спілкування, мотиви і наміри співрозмовників, висловлювати прохання, ввічливо спілкуватися);

- регуляційно-комунікативні (здатність узгоджувати власні дії та слова відповідно до потреб співрозмовника, підтримувати, довіряти, надавати допомогу, вміння поступатися, знаходити компроміси, бути чесним, ясно висловлювати свої наміри, розуміти та поважати точки зору інших, критично оцінювати як себе, так і співрозмовника з дотриманням тактичних норм поведінки, вміння адаптувати свій стиль спілкування до партнерів);

- афективно-комунікативні (здатність ділитися власними позитивними почуттями, інтересами, оцінювати емоційну поведінку співрозмовника, виявляти емпатію та комунікативну толерантність) [67].

Володіння такими внутрішніми ресурсами, як комунікативні здібності, комунікативні якості, вміння та навички в симбіозі із відповідними знаннями виступають умовою формування комунікативної компетентності, а вона, в свою чергу, запорукою успіху у будь-якій ситуації комунікації.

1.3. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності осіб юнацького віку

Загальна гуманістична спрямованість сучасної освіти полягає у всебічному розвитку особистості, її загальних здібностей та здатностей,

формуванні та розвитку усіх життєво важливих компетенцій: соціальних, інформативних, комунікативних, що нададуть змогу ефективно адаптуватися у сучасному інформаційному просторі. Комунікативна компетентність може розглядатися крізь призму компетентнісного підходу в освітньому просторі і відповідає фундаментальним цілям освіти: навчити отримувати знання (вчити вчитися), навчити жити (навчання для буття), навчити жити разом (навчання для спільного життя), зазначеним у Декларації ЮНЕСКО [24, с. 12]. Комунікативна компетентність передбачає спроможність особистості відповідати на індивідуальні та соціальні виклики, формувати комплекс становлення цінностей, знань і навичок та особистісного ставлення до комунікативної діяльності.

Період юності складає частину розгорнутого перехідного етапу від підліткового віку до самостійного дорослого життя. Але, юність – це відносно самостійний період життя, який має свої особливості. Це сенситивний період, своєрідне «вікно можливостей» для формування життєвих цінностей, світогляду, завершальна стадія сходінки персоналізації. В цьому віці розширюється життєвий світ юнака, пов'язаний зі збільшенням діапазону доступних юнаку соціальних ролей, коло його спілкування, групової приналежності і типу людей, на яких вони орієнтуються. Взаємовідносини знаходяться в центрі його життєтворення. Юнаки постійно перебувають у спілкуванні одне з одним, завжди залучені у систему міжособистісних взаємин, повсякденну взаємодію, опосередковану їхньою діяльністю. І хоча спілкування в цьому віковому періоді не є провідною діяльністю (як у підлітковому) все ж воно не втрачає свого розвивального значення, бо саме через комунікацію юнак реалізує себе, стверджує себе, вирішує питання і проблеми, виявляє всю свою людську сутність.

Динамічні зміни, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві, відкриття нових перспектив соціального та інтелектуального прогресу пов'язані зі становленням нового покоління юнацтва на фоні змін

способів впливу соціального фактору на розвиток особистості юнака. Вони найбільш гостро реагують на еволюцію соціокультурного буття та кардинальні суспільно-цівілізаційні зрушення, набуваючи нових якісних характеристик [75]. Для сучасних юнаків на перший план виходять прагнення до самовираження, самоствердження, самореалізації, бажання вільно висловлювати свою думку, відстоювати свою точку зору без сліпого наслідування та поклоніння авторитетам, не побоюючись страху критики. Для них суттєвим є активна життєва позиція, ініціативність, цілеспрямованість, соціальна сміливість, комунікабельність, природність, розкутість та активна позиція у спілкуванні, широта контактів, гостре відчуття справедливості, прагнення до лідерства [75, с. 61].

Для реалізації цих властивостей у діяльній сутності спілкування генеральну роль відіграє комунікативна компетентність, як невід'ємна складова людського спілкування, визначальний аспект комунікативного світу, в якому юнак презентує силу Я-особистості і міру володіння своєю життєвою ситуацією в цілому. Комунікативна компетентність постає одним з визначальних чинників позитивного іміджу юнака у міжособистісній взаємодії, його успішній самопрезентації. Володіння нею створить психологічні умови відкриття свого внутрішнього світу, навіть юнацька здатність заглиблюватись у себе, задля оцінки особистісних переживань багато в чому залежить від безпосереднього спілкування з іншими людьми, залучення до загальнолюдських культурних цінностей.

Юнацьке ставлення до світу має здебільшого особистісне забарвлення. Всі явища дійсності цікавлять юнака не самі по собі, а у детермінації з його власним ставленням до них. У розширенні сфери спілкування реалізується потреба переживати нові враження, набувати нового досвіду, відчувати себе в новій ролі, а також потреба в його вибірковості, самовираження і розуміння з боку інших. Задоволення цих проблем пов'язане з глибокими особистісними переживаннями щодо почуття власної гідності, поваги до свобод людини, здатності до

саморозуміння і самовдосконалення, активної участі у соціальному житті України.

Ми, в нашому дослідженні, розглядаємо комунікативну компетентність в єдності мотиваційних, когнітивних та операційних компонентів, причому вони можуть бути як набутих результатом індивідуального розвитку, так і його детермінантами. Вище, ми зазначали, що в структурі комунікативної компетентності провідне місце займають комунікативні якості, як тривало існуючі характеристики, що виявляються у спілкуванні та поведінці особистості в різних ситуаціях комунікації і є головним компонентом ефективної взаємодії. Комунікативні якості особистості не є сталими утвореннями, вони проходять тривалий період становлення, вдосконалення та розвитку. Однією з таких якостей є толерантність (від лат. *tolerantia* – стійкість, терпимість, витривалість) – терпимість людини до інших, «інакших» людей, здатність приймати їх такими, якими вони є, без виникнення агресивних захисних дій. Це – розуміння того, що людина має право бути не такою, як інші, повага до чужого вибору, сприйняття та розуміння багатого різноманіття індивідуальності інших людей, форм їх самовираження та самовиявлення.

В контексті комунікативної компетентності, ми окреслимо дефініцію **комунікативна толерантність** – це характеристика ставлення особистості до інших людей у процесі взаємодії, яка виявляється у витримці особистості, здатності відповідно реагувати на конфліктну ситуацію у процесі взаємодії. Комунікативна толерантність є психологічним елементом комунікативної компетентності, містить у собі гуманістичну настанову на спілкування, готовність і змогу вступати в діалогічні взаємини і виступає важливою умовою ефективної комунікації в різноманітних сферах людської взаємодії. Комунікативно толерантна особистість має володіти такими особливими якостями, як гуманість, рефлексивність, самоконтроль, інтелектуальна гнучкість, упевненість у собі, емпатійність, відповідальність, перцепція. Така людина прагне до

взаєморозуміння, погодження мотивів та установок, виключає насильство та маніпуляцію, спрямована на співпрацю, виявляє здатність спокійно та без роздратування приймати індивідуальності інших людей у процесі спілкування. Наявність цієї досить стійкої особистісної риси показує наскільки людина здатна переносити неприємні або неприйнятні, на її думку, психічні стани, якості і вчинки партнерів зі взаємодії [42].

Водночас, люди з низьким рівнем комунікативної толерантності не вміють і не бажають розуміти і приймати індивідуальність інших, знецінюють їх, себе сприймають як еталон під час оцінювання поведінки, думок та інших індивідуальних проявів співрозмовників, категоричні і консервативні, намагаються втиснути образ іншої людини в ту чи іншу підструктуру своєї особистості, регламентують прояви індивідуальності інших, не вміють приховувати або згладжувати неприємні відчуття, що виникають при спілкуванні з некоммунікбельними людьми. Тобто, не толерантна у спілкуванні людина прагне змінювати та переробляти партнера по спілкуванню, а не себе [42, с. 63].

Отже, розвиток комунікативної толерантності у юнаків сприятиме створенню психологічно комфортної обстановки в ситуаціях комунікації і буде виступати чинником розвитку комунікативної компетентності загалом.

Комунікативна толерантність, як одна із комунікативних якостей відображає певний ступінь сформованості комунікативних вмінь, є фундаментом комунікативних здібностей. Тому, другою особливістю та чинником розвитку комунікативної компетентності ми, в нашій роботі означуємо соціальний інтелект. Як сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії.

Соціальний інтелект є складним та поліфункціональним соціально-психологічним феноменом, складовою загального інтелекту людини, що формується і розвивається лише в умовах соціальної взаємодії [66]. Це – інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування,

соціальної адаптації та соціальної взаємодії. Він об'єднує і регулює всі когнітивні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних суб'єктів, партнерів по спілкуванню й забезпечує розуміння вчинків, дій, поведінки людини, розуміння вербальних, невербальних та паралінгвістичних її реакцій. Соціальний інтелект виступає когнітивною складовою комунікативних здібностей, є передумовою своєчасної адаптації суб'єктів спілкування до перманентно-динамічних умов процесу їх міжособистісної взаємодії [66, с. 113]. Взаємодія з соціумом загалом і партнерська міжособистісна взаємодія зокрема, вимагають наявності такої інтелектуальної здібності, що буде сприяти ефективній комунікації та розвитку комунікативної компетентності.

Соціальний інтелект – це здатність і здібність особистості пізнавати себе та інших у всій соціальній гамі, усвідомлювати їх думки, почуття, наміри та поведінку, загальна здатність людини до гармонійних стосунків з іншими, входити в їхнє становище, ставити себе на місце іншої людини, здатність до децентрації (вміння приймати точку зору іншої людини, відрізнити власну точку зору від інших можливих). До утворюючих соціальний інтелект процесів відносяться – соціальна сенситивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять та соціальне мислення [66]. Дослідник соціального інтелекту Р. Ріджіо зазначав, що люди з високим рівнем соціального інтелекту вільно ведуть розмови з широким колом людей і усно спілкуватися відповідними і тактовними словами, у них є навички соціальної виразності...вони чудові слухачі, знають як ефективно аналізувати, що змушує інших людей звернути увагу на те, що вони говорять і як себе ведуть, вони вміють навчатися грати різні соціальні ролі, добре себе почувають у різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії, комфортно почуваються з різними типами особистостей [цит. за 66, с. 117]. Таким чином, достатній рівень розвитку емоційного інтелекту дозволить юнацтву успішно будувати позитивні міжособистісні стосунки, сприяючи тим самим підвищенню рівня своєї комунікативної компетентності.

Отже, розвиток комунікативної компетентності особистості є найуспішнішим у юнацькому віці, коли певні комунікативні передумови вже сформовані, закладено основу для повноцінного розвитку, але в той же час існує комунікативний потенціал для їх подальшого покращення та вдосконалення.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз психологічної літератури з проблеми комунікативної компетентності дозволяє нам зробити наступні висновки:

1. У сучасних умовах нових обріїв розвитку вищої освіти в Україні, кардинальних змін у всіх сферах буття українського суспільства через військову агресію росії зумовили трансформацію життєвих орієнтацій його членів і посилили потребу в соціально важливих особистісних якостях, конститутивним компонентом яких виступає комунікативна компетентність.

2. Комунікативний аспект спілкування забезпечує не лише передачу інформації, а й уточнення і збагачення знань, ідей, установок, уявлень, почуттів тощо, тобто в процесі спілкування інформація не лише передається, а й формується, уточнюється та розвивається.

3. Вміння здійснювати діяльність спілкування (комунікативну) вимагає від суб'єкта цієї діяльності володіння інструментом її реалізації – комунікативною компетентністю. Комунікативна компетентність (від лат. *communico* – роблю загальним, зв'язую, спілкуюся, *competentis* – здатний) - це здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, система внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій взаємодії.

4. Комунікативна компетентність є однією з базових характеристик особистості, складним феноменом і містить такі складові, як комунікативні здібності, соціальний інтелект, комунікабельність, комунікативну

толерантність, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння, адекватну орієнтацію людини в самій собі, власному психологічному потенціалі та потенціалі партнера, знання, уміння, навички. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню, володіння різними соціальними ролями. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування.

5. Комунікативна компетентність зrealізується лише при розкритті комунікативного потенціалу особистості, оптимальної участі людини в спілкуванні з соціальним оточенням при наявності специфічних особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок.

6. В контексті комунікативної компетентності, ми окреслимо дефініцію комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до інших людей у процесі взаємодії, яка виявляється у витримці особистості, здатності відповідно реагувати на конфліктну ситуацію у процесі взаємодії. Комунікативна толерантність є психологічним елементом комунікативної компетентності, містить у собі гуманістичну настанову на спілкування, готовність і змогу вступати в діалогічні взаємини і виступає важливою умовою ефективної комунікації в різноманітних сферах людської взаємодії.

7. Комунікативна толерантність, як одна із комунікативних якостей відображає певний ступінь сформованості комунікативних вмінь, є фундаментом комунікативних здібностей. Тому, другою особливістю та чинником розвитку комунікативної компетентності ми, в нашій роботі означуємо соціальний інтелект, як сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії.

8. Соціальний інтелект – це здатність і здібність особистості пізнавати себе та інших у всій соціальній гамі, усвідомлювати їх думки, почуття, наміри та поведінку, загальна здатність людини до гармонійних стосунків з

іншими, входити в їхнє становище, ставити себе на місце іншої людини, здатність до децентрації (вміння приймати точку зору іншої людини, відрізнити власну точку зору від інших можливих).

9. Розвиток комунікативної компетентності особистості є ефективним у юнацькому віці, коли певні комунікативні передумови вже сформовані, закладено основу для повноцінного розвитку, але в той же час існує комунікативний потенціал для їх подальшого покращення та вдосконалення.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Опис процедури дослідження та методичного інструментарію

Мета емпіричної частини дослідження полягала в експериментальній перевірці особливостей розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці та впровадженні корекційно-розвивальної програми по активізації її складових компонентів. У відповідності до мети було визначено ряд завдань: 1) Розробити методику емпіричного дослідження рівня комунікативної компетентності у юнацькому віці; 2) Здійснити емпіричне дослідження та проаналізувати рівні розвитку комунікативної компетентності у юнаків та юначок; 3) Визначити основні тенденції та фактори, що сприяють або перешкоджають розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці; 4) Розробити корекційно-розвивальну програму посилення комунікативної компетентності і апробувати зазначену програму на респондентах експериментальної групи.

Емпіричне дослідження базувалося на принципах гуманістичної психології, яка акцентує увагу на особистісному розвитку та самореалізації індивіда. Використовувався системний підхід, що розглядає комунікативну компетентність як комплексну систему, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Також дослідження спиралося на принципи розвитку та соціалізації особистості, зокрема на принцип активності суб'єкта, принцип єдності свідомості та діяльності, а також на інтегративний підхід до вивчення психологічних явищ.

У якості респондентів були задіяні студенти Криворізького державного педагогічного університету, які навчаються на 2 та 3 курсах. Серед факультетів університету були задіяні три: факультет географії,

туризму та історії, факультет іноземних мов, фізико-математичний факультет. Загальна вибірка респондентів складалася з 46 юнаків і юначок. У подальшому з цього кола респондентів було сформовано ще дві групи: 1) Експериментальна (прийняла участь у формувальному експерименті); 2) Контрольна (не приймала участь у формувальному експерименті).

До батареї психодіагностичних методик було включено наступні тести: 1) Тест вивчення комунікативних умінь Л. Міхельсона в адаптації Ю. Гільбуха; 2) Тест на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера; 3) Тест рівня емпатії І. Юсупова.

Тест «Комунікативні вміння», розроблений Л. Міхельсоном і адаптований Ю. З. Гільбухом, є психологічною методикою, спрямованою на оцінку рівня комунікативної компетентності та ступеня сформованості основних комунікативних навичок. Цей тест дозволяє визначити переважаючі стилі спілкування індивіда в різних ситуаціях, а також проаналізувати його позицію у взаємодії з іншими людьми.

У структурі тесту представлено 27 пунктів, які охоплюють десять основних блоків комунікативних умінь. Вони включають здатність надавати та приймати знаки уваги від однолітків, реагувати на справедливу та несправедливу критику, відповідати на провокативну поведінку співрозмовника, звертатися з проханнями та відмовляти на прохання інших, надавати та приймати співчуття і підтримку, а також встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми.

Комунікативна компетентність, як об'єкт дослідження, є інтегративною властивістю особистості. Вона включає в себе комунікативні здібності, комунікативні знання, вміння та навички, здатність займати партнерську позицію в спілкуванні, гнучкість та креативність у виборі комунікативних стратегій, ціннісне ставлення до себе та інших учасників комунікації, а також прагнення до постійного вдосконалення у сфері міжособистісного спілкування [60].

Використання тесту «Комунікативні вміння» в даному дослідженні обумовлене його відповідністю меті та завданням роботи. По-перше, він забезпечує комплексну оцінку різних компонентів комунікативної компетентності, що дозволяє отримати повне уявлення про її розвиток у юнацькому віці. По-друге, тест адаптований до специфіки юнацького віку, враховуючи типові для цієї групи ситуації спілкування та соціальні ролі. По-третє, методика має наукову валідність і була успішно апробована у психологічних дослідженнях, що гарантує надійність та достовірність отриманих результатів. Нарешті, практична значущість тесту полягає в можливості використання його результатів для розробки програм розвитку комунікативних навичок та рекомендацій для особистісного зростання респондентів [10].

Комунікативна компетентність має особливе значення в професійному контексті, оскільки вона є критично важливою характеристикою сучасного фахівця, особливо в сферах діяльності типу «людина-людина». Вона впливає на професійну придатність, ефективність виконання професійних обов'язків та успішність соціальної інтеграції. Розуміння рівня та особливостей розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних до ефективної міжособистісної взаємодії. Тест «Комунікативні вміння» є адекватним інструментом для дослідження комунікативної компетентності у юнацькому віці. Його використання в даній роботі дозволяє отримати глибоке розуміння рівня та специфіки сформованості основних комунікативних умінь у підлітків, що відповідає науковим цілям дослідження та сприяє розробці практичних рекомендацій для розвитку комунікативних навичок [10].

У емпіричному дослідженні було задіяно і тест на виявлення самоконтролю в спілкуванні, розроблений М. Снайдером, який спрямованою на оцінку рівня комунікативного контролю особистості. Цей тест дозволяє визначити, наскільки індивід здатний адаптувати свою

поведінку та емоційні реакції відповідно до соціальних ситуацій та очікувань оточуючих. Учасникам пропонується прочитати десять тверджень, що описують реакції на певні ситуації, і оцінити кожне з них як вірне або невірне стосовно себе.

Особи з низьким рівнем комунікативного контролю характеризуються стійкою поведінкою та не схильні змінювати її залежно від ситуації. Вони відверті у саморозкритті, проте їхня прямолінійність може сприйматися оточуючими як "незручна" у спілкуванні. Респонденти із середнім рівнем комунікативного контролю зазвичай щирі та не завжди стримані у емоційних проявах, але при цьому зважають на реакції та почуття інших. Високий рівень комунікативного контролю притаманний людям, які легко входять у різні соціальні ролі, гнучко реагують на зміну ситуацій та здатні передбачати враження, яке вони справляють на оточуючих. Вони постійно контролюють свої емоції та поведінку, але можуть мати труднощі зі спонтанністю самовираження та не люблять непередбачуваних ситуацій.

Використання цього тесту в дослідженні розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці є доцільним, оскільки він дозволяє оцінити важливий аспект комунікативної поведінки, а саме рівень самоконтролю у спілкуванні. Це сприяє глибшому розумінню того, як молоді люди регулюють свою поведінку та емоції у взаємодії з оточуючими, як вони адаптуються до соціальних норм та очікувань. Отримані результати можуть бути використані для виявлення потенційних труднощів у комунікації та розробки рекомендацій щодо розвитку комунікативних навичок та саморегуляції [60].

Комунікативний контроль є невід'ємною складовою комунікативної компетентності, яка впливає на ефективність міжособистісної взаємодії та соціальної адаптації. Розуміння рівня самоконтролю у спілкуванні дозволяє виявити індивідуальні особливості комунікативної поведінки, що є

важливим для психологічного супроводу та підтримки молоді у процесі їхнього особистісного та соціального розвитку.

Тест рівня емпатії І. Юсупова було задіяно в діагностичному дослідженні для оцінки емпатійних тенденцій особистості. Він складається з 36 тверджень, на які респондент відповідає за допомогою шестибальної шкали, де кожне значення відображає ступінь згоди з твердженням і коливається від "не знаю" (0 балів) до "так, завжди" (5 балів). Підсумкова сума балів дозволяє визначити загальний рівень емпатії особи [60].

Даний тест спрямований на виявлення здатності індивіда розуміти та співпереживати емоційні стани інших людей, що є важливим компонентом емоційного інтелекту та комунікативної компетентності. Емпатія впливає на ефективність міжособистісної взаємодії, сприяє встановленню та підтримці соціальних зв'язків, а також полегшує процес соціальної адаптації.

Використання тесту в дослідженні розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці є доцільним, оскільки цей період характеризується активним формуванням соціальних навичок та емоційної сфери. Оцінка рівня емпатії дозволяє глибше зрозуміти психологічні механізми, що лежать в основі спілкування молоді, і виявити можливі напрями для розвитку та вдосконалення комунікативних здібностей.

2.2. Аналіз результатів діагностичного дослідження

На першому етапі інтерпретації статистичних даних отриманих в ході діагностичного дослідження було проаналізовано результати за тестом вивчення комунікативних умінь Л. Міхельсона в адаптації Ю. Гільбуха (рис. 2.1.1., 2.1.2.).

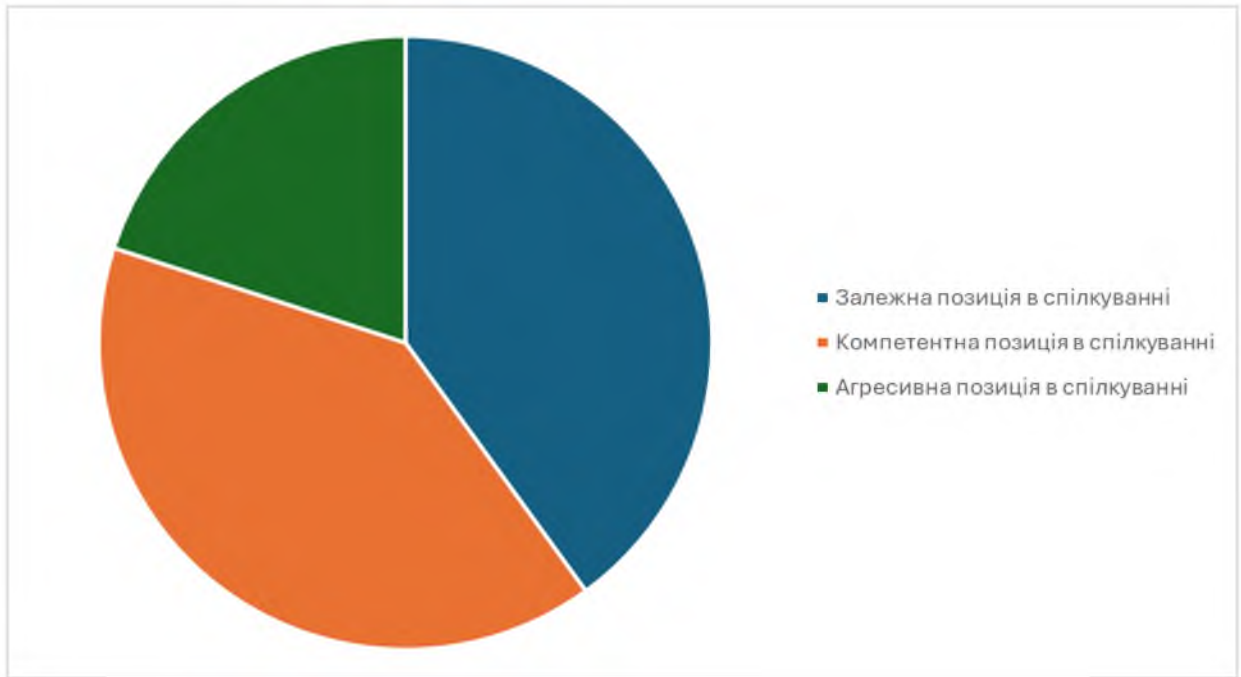


Рис. 2.1.1. Визначення позиції в спілкуванні за тестом Л. Міхельсона

Результати тестування показали, що 40 % респондентів демонструють залежну позицію в спілкуванні, яка характеризується невпевненою поведінкою. Це свідчить про те, що значна частина молоді відчуває труднощі у вираженні власної думки та схильна до підпорядкування в комунікативних ситуаціях. Можливо, ці студенти уникають конфліктів, але при цьому можуть не відстоювати свої інтереси, що потенційно впливає на їхню самооцінку та ефективність соціальної взаємодії.

Інша частина респондентів, також 40 %, проявляє компетентну позицію в спілкуванні, яка відповідає впевненій поведінці. Студенти цієї групи здатні ефективно комунікувати, відкрито висловлювати свої думки та почуття, при цьому поважаючи позицію співрозмовника. Вони демонструють асертивність, що є ознакою високого рівня комунікативної компетентності та сприяє встановленню конструктивних відносин з оточуючими.

Щодо агресивної позиції в спілкуванні, то її демонструють 20 % учасників дослідження. Така поведінка може вказувати на схильність до домінування, недостатню гнучкість у взаємодії та можливі конфлікти з оточуючими. Ця позиція може бути перешкодою для ефективної комунікації та побудови гармонійних відносин.

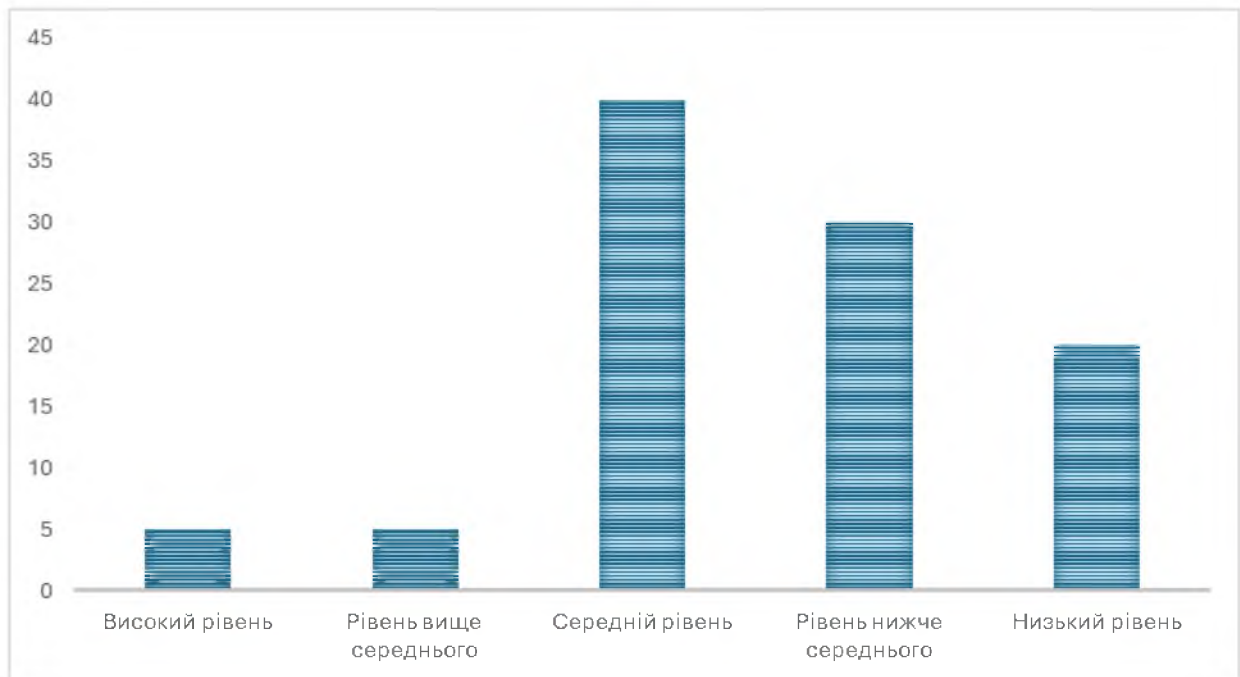


Рис. 2.1.2. Визначення рівнів компетентності в спілкуванні за тестом Л. Міхельсона

Аналіз рівнів компетентності в спілкуванні показує, що лише 5 % респондентів мають високий рівень комунікативної компетентності. Це невелика група осіб, які володіють розвиненими навичками спілкування, здатні адаптуватися до різних комунікативних ситуацій та ефективно вирішувати комунікативні завдання. Ще 5 % мають рівень компетентності вище середнього, що свідчить про достатній розвиток комунікативних умінь, проте з можливостями для подальшого вдосконалення. При цьому 40 % респондентів мають середній рівень компетентності, що є найбільшою групою. Це означає, що студенти цієї групи у цілому володіють основними

навичками спілкування, але можуть стикатися з труднощами в складних або нестандартних ситуаціях.

Показовим для нашого дослідження є те, що 30 % респондентів показали рівень компетентності нижче середнього. Це свідчить про недостатню сформованість комунікативних умінь, можливі труднощі у вираженні власних думок та розумінні інших. Ця група може потребувати підтримки та спеціальних заходів для розвитку комунікативних навичок. При цьому, 20 % учасників мають низький рівень компетентності в спілкуванні. Це вказує на серйозні проблеми в комунікації, що можуть негативно впливати на їхнє соціальне функціонування, навчання та професійне становлення. Для цієї групи необхідно розробити та впровадити спеціальні програми з розвитку комунікативної компетентності.

Результати дослідження за методикою Л. Міхельсона свідчать про значну варіативність рівнів комунікативної компетентності серед молоді. Кількісно-якісний аналіз даних показав переважання середнього та нижче середнього рівнів компетентності, а також високий відсоток залежної та агресивної поведінки в спілкуванні.

На другому етапі інтерпретації даних був здійснений кількісно-якісний аналіз результатів діагностики за тестом на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера (рис. 2.1.3.). Аналізуючи статистичні дані, можна зробити декілька важливих висновків. По-перше, майже половина опитаних юнаків і юначок демонструє низький рівень самоконтролю в спілкуванні. Це свідчить про те, що значна частина молодих людей може мати труднощі з регулюванням своїх емоцій та поведінки під час взаємодії з іншими. Така ситуація може призводити до непорозумінь, конфліктів та негативно впливати на якість їхніх соціальних взаємодій. По-друге, 35 % респондентів мають середній рівень самоконтролю. Це означає, що вони в певних ситуаціях здатні контролювати свої емоції та поведінку, але можуть стикатися з труднощами в складних або незвичних комунікативних ситуаціях. Вони, ймовірно,

потребують додаткової підтримки та розвитку навичок для більш ефективного спілкування.

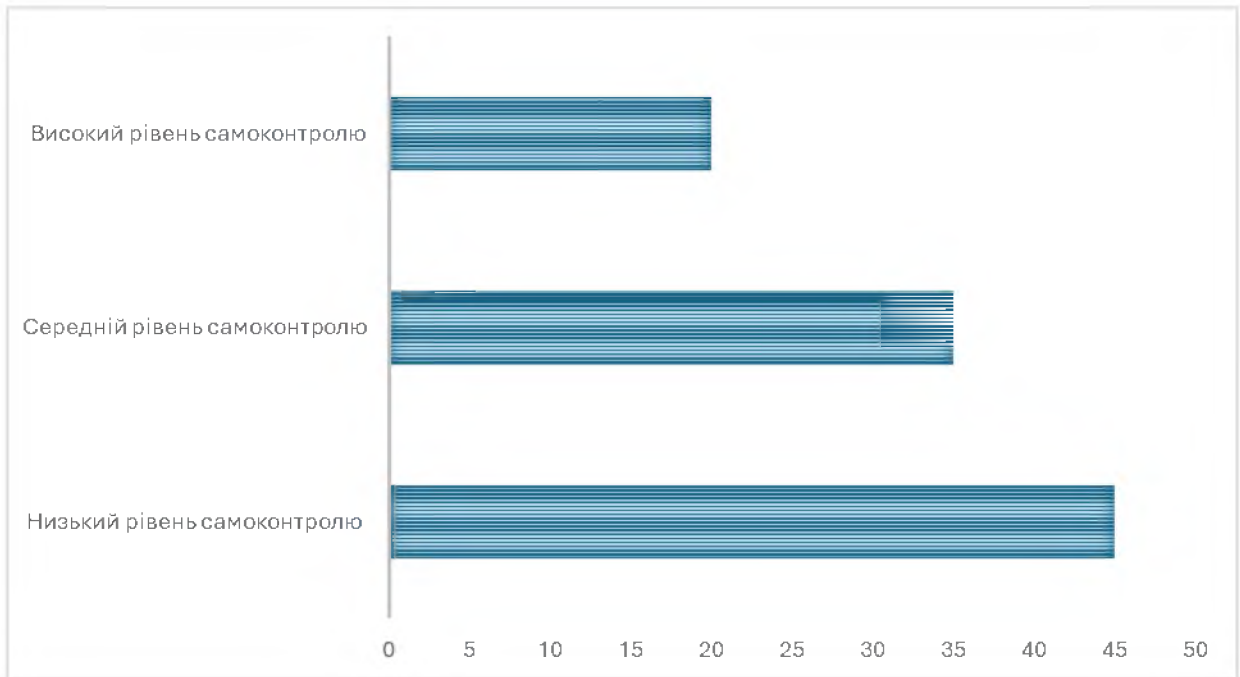


Рис. 2.1.3. Результати тесту на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера

При цьому, лише 20 % студентів демонструють високий рівень самоконтролю в спілкуванні. Ці юнаки здатні адаптуватися до різних комунікативних ситуацій, ефективно керувати своїми емоціями та встановлювати позитивні взаємини з оточуючими. Вони можуть виступати як моделі для наслідування серед своїх однолітків.

Загальний висновок по методиці полягає в тому, що більшість юнаків (80%) мають від низького до середнього рівня самоконтролю в спілкуванні. Це підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку цього аспекту комунікативної компетентності в юнацькому віці. Недостатній рівень самоконтролю може негативно впливати на академічну успішність, професійний розвиток та особистісні стосунки.

Третьою задіяною у емпіричному дослідженні методикою був тест рівня емпатії І. Юсупова, який допоміг визначити рівні емпатійності респондентів (від дуже високого до дуже низького).

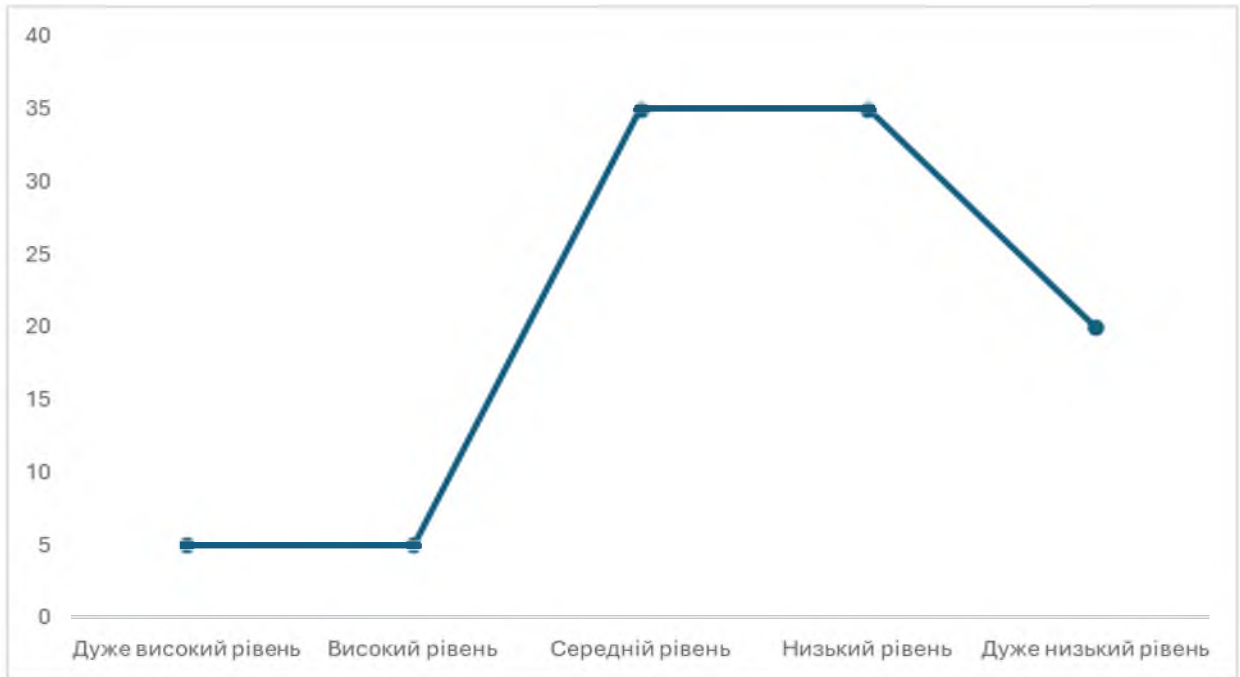


Рис. 2.1.4. Результати тесту на визначення рівня емпатії І. Юсупова

Кількісно-якісний аналіз даних дозволив відмітити, що лише 5 % респондентів продемонстрували дуже високий рівень емпатії. Це свідчить про те, що невелика частина опитаних має високорозвинену здатність до співпереживання та розуміння емоційних станів інших людей. Такі особи, як правило, характеризуються глибокою чутливістю до потреб та почуттів оточуючих, що сприяє ефективній комунікації та встановленню гармонійних стосунків. Результати діагностики показали, що тільки 5 % респондентів мають високий рівень емпатії. Разом з попередньою групою це складає лише 10 % опитаних з високими показниками емпатійності. Цей факт може вказувати на недостатню поширеність високого рівня емпатії в досліджуваній вибірці, що може впливати на якість міжособистісних взаємодій у соціумі.

Найбільшу відсоткову частину складають респонденти з середнім та низьким рівнями емпатії — по 35 % кожен. Середній рівень емпатії свідчить про здатність респондентів до часткового розуміння емоційних станів інших, але можливої нестачі глибини співпереживання. Низький рівень емпатії вказує на обмежену чутливість до почуттів оточуючих, що може призводити до труднощів у встановленні тісних міжособистісних зв'язків.

І тільки 20 % респондентів продемонстрували дуже низький рівень емпатії. Це досить значна частка, яка свідчить про те, що п'ята частина опитаних має мінімальну здатність до співпереживання та розуміння емоцій інших. Такий рівень емпатії може негативно впливати на їхні соціальні взаємодії та здатність до ефективної комунікації.

Загалом, отримані результати вказують на те, що переважна більшість респондентів (90%) мають від середнього до дуже низького рівня емпатії. Це підкреслює актуальність проблеми недостатньої розвиненості емпатійних навичок у вибірці, що може мати наслідки для соціальної взаємодії та комунікативної компетентності загалом.

Для аналізу кореляційних зв'язків між основними характеристиками використовуваних методик діагностики в нашому дослідженні був застосований коефіцієнт кореляції Пірсона, який є стандартним інструментом для визначення рівня лінійної залежності між двома неперервними змінними. Аналіз зібраних даних проводився за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS Statistics версії 22.0.

Згідно з отриманими даними кореляційного аналізу, були виявлені значущі зв'язки між рівнями компетентності в спілкуванні, самоконтролю в спілкуванні та рівнями емпатії. Був зафіксований позитивний коефіцієнт кореляції між рівнем самоконтролю в спілкуванні та рівнем компетентності в спілкуванні ($r = 0,456$). Це свідчить про те, що респонденти з високим рівнем самоконтролю, як правило, демонструють вищий рівень комунікативної компетентності. Такий зв'язок може бути обумовлений тим,

що здатність контролювати свою поведінку та емоції під час взаємодії з іншими сприяє ефективнішому спілкуванню та адаптації в різних соціальних ситуаціях.

При цьому, було виявлено значущий позитивний зв'язок між рівнем емпатії та рівнем компетентності в спілкуванні ($r = 0,572$). Респонденти з високим рівнем емпатії показали вищі показники комунікативної компетентності. Це може бути пояснено тим, що здатність розуміти та співпереживати емоційним станам інших людей покращує якість взаємодії та сприяє встановленню глибших міжособистісних зв'язків.

Кореляційний аналіз показав позитивний зв'язок між рівнем самоконтролю в спілкуванні та рівнем емпатії ($r = 0,424$). Це вказує на те, що респонденти, які краще контролюють свої емоції та поведінку, також більш схильні до розуміння почуттів та емоцій інших людей. Такий взаємозв'язок може свідчити про комплексний характер розвитку особистісних якостей, які впливають на ефективність комунікації. Важливо відзначити, що респонденти з низьким рівнем самоконтролю та низьким рівнем емпатії частіше демонстрували низький рівень компетентності в спілкуванні. Це підкреслює негативний вплив недостатнього розвитку цих якостей на комунікативні навички та ефективність соціальної взаємодії.

Отже, результати кореляційного аналізу підтверджують гіпотезу про те, що розвиток самоконтролю в спілкуванні та емпатії є важливими факторами підвищення комунікативної компетентності. Ці знахідки мають практичне значення для розробки психологічних тренінгів та освітніх програм, спрямованих на всебічний розвиток особистості.

Висновки до розділу 2

Проведено емпіричне дослідження мало на меті експериментальну перевірку особливостей розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці. Отримані результати показали значну варіативність рівнів

комунікативної компетентності серед молоді. Зокрема, за результатами тесту Л. Міхельсона було виявлено, що лише 5 % респондентів мають високий рівень комунікативної компетентності, тоді як 40 % демонструють середній рівень, а 20% мають низький рівень. Це свідчить про те, що більшість студентів потребують подальшого розвитку комунікативних навичок.

Дослідження за методикою М. Снайдера виявило, що 45 % респондентів мають низький рівень самоконтролю в спілкуванні, 35 % - середній, і лише 20 % - високий. Ці дані вказують на необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку самоконтролю як важливого аспекту комунікативної компетентності. Аналіз рівня емпатії за тестом І. Юсупова показав, що лише 10 % респондентів мають високий або дуже високий рівень емпатії, тоді як 70 % демонструють середній або низький рівень, і 20 % мають дуже низький рівень. Це підкреслює актуальність розвитку емпатійних навичок серед молоді.

Кореляційний аналіз, проведений за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона, виявив значущі позитивні зв'язки між рівнем самоконтролю в спілкуванні та комунікативною компетентністю ($r = 0,456$), між рівнем емпатії та комунікативною компетентністю ($r = 0,572$), а також між рівнем самоконтролю та емпатією ($r = 0,424$). Результати показали, що розвиток самоконтролю та емпатії сприяє підвищенню комунікативної компетентності у юнацькому віці.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило результати теоретичного дослідження про важливість самоконтролю та емпатії як ключових компонентів комунікативної компетентності. Отримані дані мали практичне значення і були покладені в основу розробки корекційно-розвивальної програми, яка була реалізована з респондентами експериментальної групи.

РОЗДІЛ 3.

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПЕРДСТАВНИКІВ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1. Опис структурних елементів корекційно-розвивальної програми

Корекційно-розвивальна програма спрямована на всебічний розвиток комунікативної компетентності молоді в юнацького віку. Вона базується на інтеграції теоретичних знань та практичних навичок, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії. Програма поєднує психологічні та педагогічні методи, що дозволяє врахувати індивідуальні особливості кожного учасника та забезпечити цілеспрямований вплив на формування комунікативних умінь.

Метою програми є підвищення рівня комунікативної компетентності у представників юнацького віку шляхом розвитку їхнього самоконтролю в спілкуванні, емпатійних здібностей та вдосконалення комунікативних навичок. Це має сприяти успішній соціалізації, особистісному зростанню та професійному становленню молоді.

Завдання корекційно-розвивальної програми:

1. Розвинути самоконтроль в спілкуванні й навчити учасників регулювати свої емоційні реакції в різних комунікативних ситуаціях.
2. Формування емпатійних здібностей, щоб підвищити здатність розуміти та співпереживати емоційні стани інших людей.
3. Стимулювання рефлексивні навичоки для усвідомлення власного комунікативного стилю та його впливу на взаємодію з оточуючими.
4. Розвиток асертивної поведінки, щоб навчити учасників впевнено виражати свої думки та почуття без агресії чи пасивності.

Програма складається з трьох основних модулів, кожен з яких містить низку занять, спрямованих на досягнення конкретних завдань. Усього студенти експериментальної групи стали учасниками десяти занять корекційно-розвивального спрямування у відповідності до структури розробленої нами програми.

Модуль 1. Розвиток самоконтролю в спілкуванні

- **Заняття 1.** *Усвідомлення власних емоцій та поведінки.* Аналіз індивідуальних реакцій у різних ситуаціях спілкування.
- **Заняття 2.** *Техніки емоційної саморегуляції.* Ознайомлення з методами контролю емоційних станів.
- **Заняття 3.** *Адаптивна поведінка в соціальних ситуаціях.* Моделювання ситуацій та відпрацювання адаптивних стратегій реагування.

Модуль 2. Розвиток емпатії

- **Заняття 4.** *Розпізнавання емоцій інших людей.* Вправи на інтерпретацію вербальних і невербальних сигналів.
- **Заняття 5.** *Активне слухання.* Тренінг навичок уважного та емпатійного слухання співрозмовника.
- **Заняття 6.** *Емпатійне спілкування.* Розвиток умінь висловлювати підтримку та розуміння.

Модуль 3. Вдосконалення комунікативних навичок

- **Заняття 7.** *Вербальні засоби комунікації.* Робота над чіткістю, логічністю та виразністю мовлення.
- **Заняття 8.** *Невербальні засоби комунікації.* Вивчення ролі жестів, міміки, пози в передачі інформації.
- **Заняття 9.** *Розвиток асертивності.* Техніки впевненої поведінки та вираження власних позицій.
- **Заняття 10.** *Стратегії конструктивного вирішення конфліктів.* Ознайомлення з методами попередження та подолання конфліктів.

Програма використовує інтерактивні методи навчання, включаючи групові дискусії, рольові ігри, ситуаційні вправи та методи символдрами.

Передбачено індивідуальний підхід до кожного учасника, а також роботу в малих групах для відпрацювання навичок у безпечному середовищі. Програма ґрунтується на сучасних теоріях розвитку особистості та комунікації, зокрема на концепціях емоційного інтелекту та соціального навчання. Вона враховує психологічні особливості юнацького віку, який характеризується активним формуванням ідентичності та соціальних навичок.

Реалізація програми розрахована на успішну соціалізацію молоді та підготовку до професійної діяльності й ефективній міжособистісній взаємодії.

Отже, корекційно-розвивальна програма розвитку комунікативної компетентності у представників юнацького віку є важливим інструментом для підтримки особистісного зростання та соціальної адаптації молоді. Її наукове обґрунтування та структурована реалізація забезпечують ефективність у досягненні поставлених цілей та сприяють формуванню необхідних для сучасного суспільства навичок.

3.2. Порівняльний аналіз результатів первинного і повторного діагностичного дослідження.

На етапі аналізу результатів впровадження корекційно-розвивальної програми з респондентами обох груп (контрольна і експериментальна) було проведено повторне діагностичне дослідження з метою порівняння кількісно-якісних результатів задіяних на початку дослідження методик. На першому етапі було проаналізовано дані отримані за тестом вивчення комунікативних умінь Л. Міхельсона в адаптації Ю. Гільбуха (рис. 3.2.1., рис. 3.2.2.), який був спрямований на діагностику визначення позиції респондентів у спілкуванні і визначення рівня їх загальної компетентності у спілкуванні. Отримані результати демонструють значні позитивні зміни в позиціях спілкування та рівнях комунікативної компетентності серед учасників дослідження.

Щодо позицій у спілкуванні, спостерігається зменшення відсотка респондентів із залежною позицією з 40 % до 20 %. Це свідчить про те, що після програми менше молодих людей проявляють невпевнену поведінку у комунікації, що може бути результатом підвищення їхньої самооцінки та впевненості у собі. Водночас, відсоток учасників з компетентною позицією в спілкуванні значно зріс—з 40% до 70%. Це вказує на те, що більшість респондентів стали більш впевненими та асертивними у своїй комунікативній поведінці, що є позитивним показником ефективності програми. Агресивна позиція в спілкуванні зменшилася з 20% до 10%, що може свідчити про зниження рівня конфліктності та покращення навичок конструктивної взаємодії.

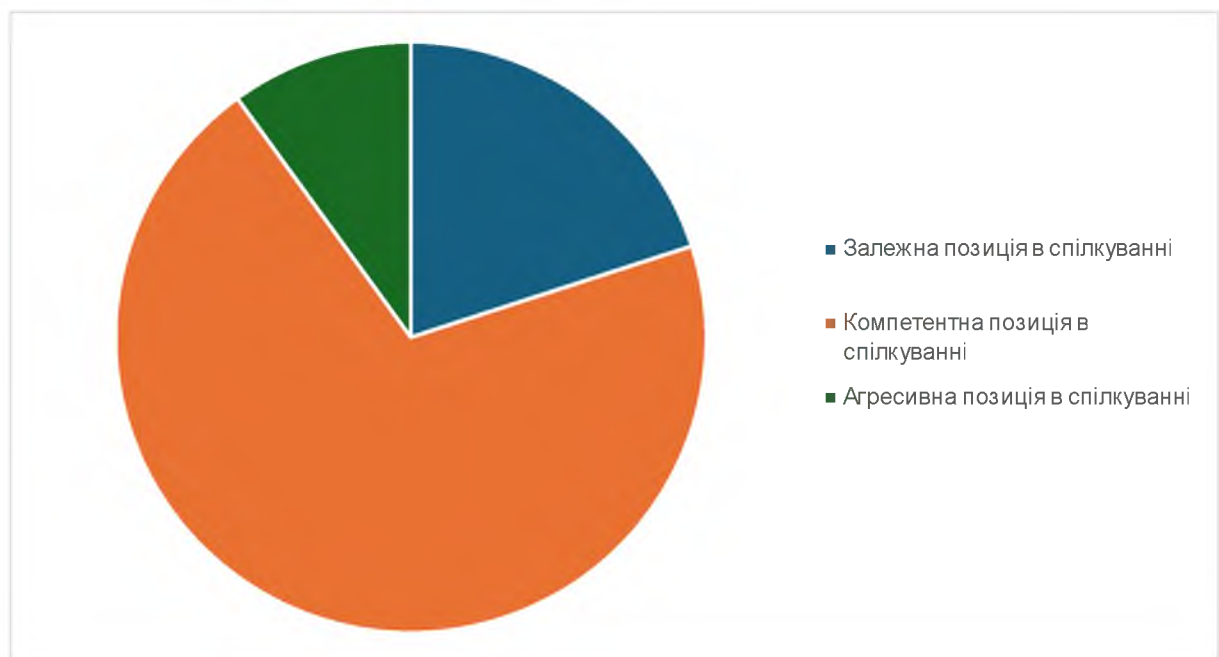


Рис. 3.2.1. Визначення позиції в спілкуванні за тестом Л. Міхельсона

Аналіз рівнів комунікативної компетентності також показує позитивну динаміку. Хоча відсоток респондентів із високим рівнем залишився незмінним (5%), відбулося зростання числа осіб з рівнем вище середнього—з 5% до 10%. Найбільш помітним є збільшення частки

учасників із середнім рівнем компетентності з 40% до 60%. Це свідчить про загальне покращення комунікативних умінь серед більшості респондентів. Водночас, відсоток осіб із рівнем нижче середнього знизився з 30% до 20%, а з низьким рівнем—з 20% до 5%. Це означає, що після програми менше молодих людей мають недостатньо розвинені комунікативні навички.

Отже, порівняльний аналіз результатів до і після впровадження корекційно-розвивальної програми свідчить про її ефективність у розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці. Значне зростання відсотка респондентів з компетентною позицією в спілкуванні та покращення рівнів комунікативної компетентності вказують на позитивний вплив програми на формування впевненої та конструктивної комунікативної поведінки.

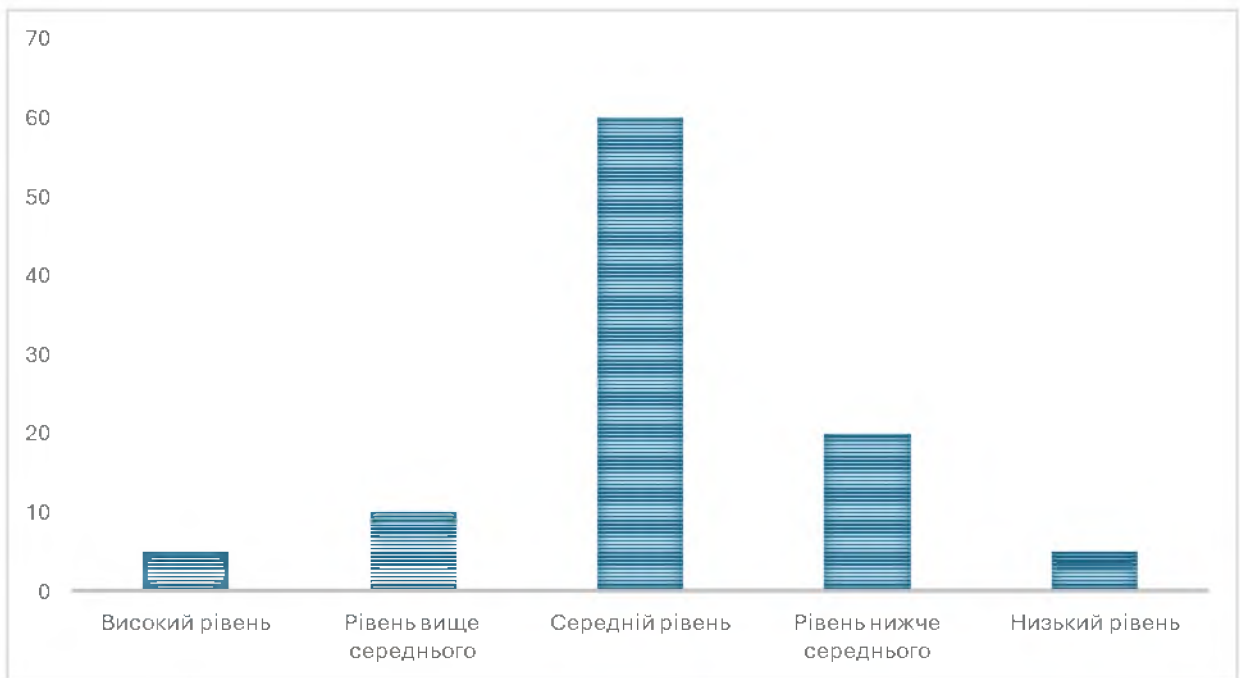


Рис. 3.2.2. Визначення рівнів компетентності в спілкуванні за тестом Л. Міхельсона

Зменшення залежної та агресивної позицій у спілкуванні свідчить про підвищення здатності молоді до ефективної взаємодії та саморегуляції у комунікативних ситуаціях. Отримані дані підтверджують доцільність та

необхідність подальшого впровадження таких програм для розвитку комунікативних умінь у молодіжному середовищі.

На другому етапі аналізу даних ми порівняли результати повторної діагностики за тестом на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера (рис. 3.2.3.). При аналізі статистичних даних ми побачили, що до впровадження програми спостерігався наступний розподіл рівнів самоконтролю: низький рівень мали 45% опитаних, середній рівень - 35%, високий рівень - 20%. Така структура свідчила про переважання низького та середнього рівнів самоконтролю, що вказувало на необхідність цілеспрямованих заходів для розвитку комунікативної компетентності у цій віковій групі.

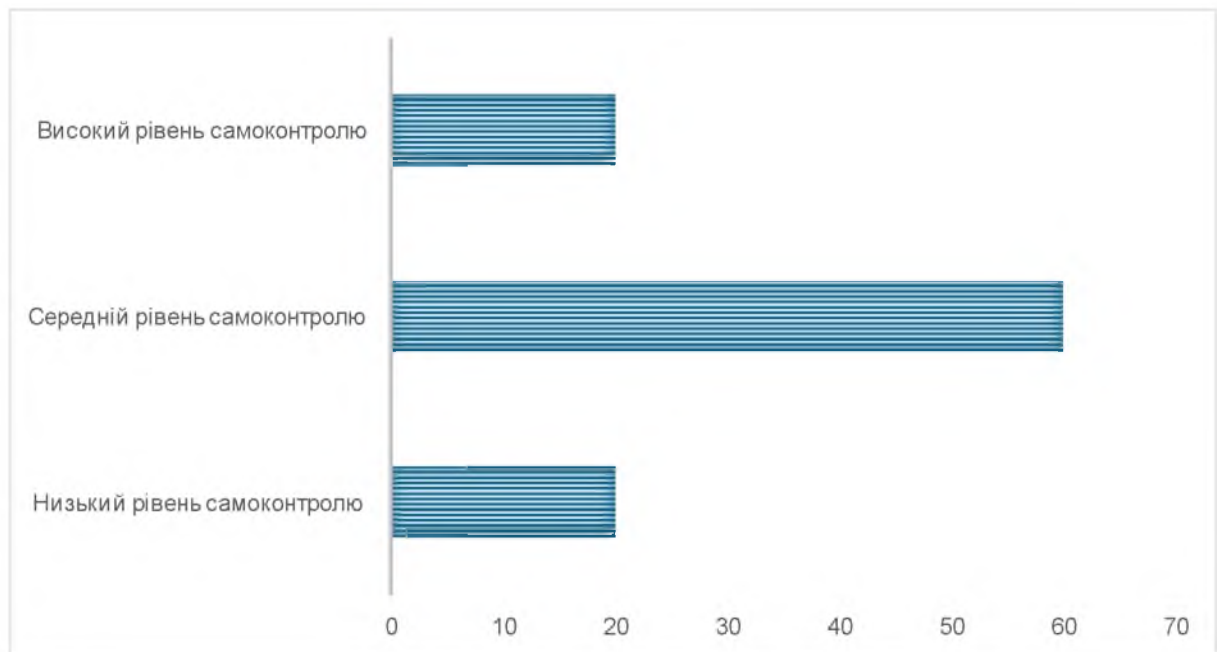


Рис. 3.2.3. Результати повторної діагностики за тестом на виявлення самоконтролю в спілкуванні М. Снайдера

Після реалізації корекційно-розвивальної програми відбулися наступні зміни: частка юнаків з низьким рівнем самоконтролю зменшилася до 20%, з середнім рівнем зросла до 60%, а з високим рівнем залишилася

незмінною — 20%. Це свідчить про позитивний вплив програми на розвиток навичок самоконтролю в спілкуванні.

Аналізуючи ці результати, можна відзначити суттєве зменшення кількості юнаків з низьким рівнем самоконтролю на 25%. Це вказує на те, що програма була ефективною у підвищенні базових навичок саморегуляції та комунікації серед учасників з початково низьким рівнем. Зростання частки юнаків із середнім рівнем на 25% свідчить про те, що багато з них перейшли з низького на середній рівень самоконтролю.

Примітно, що частка юнаків з високим рівнем самоконтролю залишилася незмінною. Це може свідчити про те, що програма не була достатньо спрямована на розвиток навичок самоконтролю у тих, хто вже досяг середнього рівня. Можливо, для підвищення їхнього рівня до високого необхідні інші методики або більш інтенсивні індивідуальні заходи.

Загалом, результати дослідження підтверджують ефективність корекційно-розвивальної програми у підвищенні рівня самоконтролю у спілкуванні серед юнаків з низьким початковим рівнем. Проте незмінність показників високого рівня самоконтролю вказує на необхідність удосконалення програми для більш повного задоволення потреб усіх учасників.

Важливим для нашого дослідження було порівняння даних тесту на визначення рівня емпатії І. Юсупова (рис. 2.1.4.). Отримані результати теж показали наявність змін. По-перше, збільшення частки респондентів із середнім рівнем емпатії з 35% до 65% свідчить про значний прогрес у розвитку емпатійних навичок серед учасників програми. Це зростання на 30% вказує на те, що багато респондентів з низьким та дуже низьким рівнями емпатії піднялися до середнього рівня.

Було відмічено зменшення частки респондентів із низьким рівнем емпатії з 35% до 15% та з дуже низьким рівнем з 20% до 10% вказує на ефективність програми у зниженні кількості осіб з недостатньо розвинутою

емпатійністю. Сукупне зменшення в цих категоріях на 30% свідчить про позитивні зміни у сприйнятті та розумінні емоційних станів інших людей.

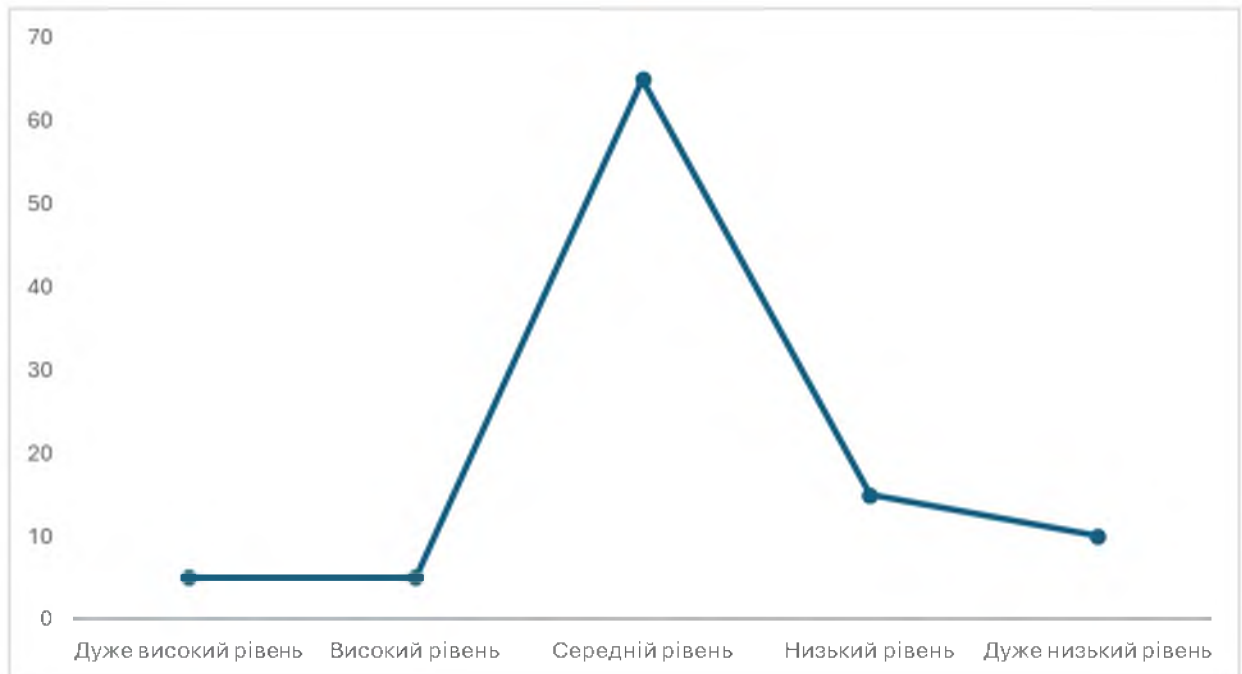


Рис. 2.1.4. Результати тесту на визначення рівня емпатії І. Юсупова

По-третє, відсутність змін у категоріях дуже високого та високого рівнів емпатії (залишилися на рівні 5% кожна) може свідчити про те, що програма не вплинула на цю групу респондентів або вплив був незначним. Можливо, для підвищення емпатійності на цих рівнях потрібні інші методики або більш тривале втручання.

Загалом, результати порівняння демонструють, що корекційно-розвивальна програма була ефективною у підвищенні рівня емпатії серед респондентів з початково низьким та дуже низьким рівнями. Збільшення кількості осіб із середнім рівнем емпатії підкреслює успішність застосованих методик у розвитку базових емпатійних навичок.

Проте, незмінність показників у категоріях високого та дуже високого рівнів емпатії вказує на необхідність додаткових досліджень. Можливо, для

досягнення вищих рівнів емпатії потрібні більш інтенсивні або спеціалізовані програми, що враховують індивідуальні особливості респондентів.

У цілому, отримані результати свідчать про те, що корекційно-розвивальна програма позитивно вплинула на розвиток комунікативної компетенції у більшості респондентів.

Висновок до розділу 3.

За результатами діагностичного дослідження було розроблено та впроваджено корекційно-розвивальну спрямовану на розвиток комунікативної компетентності у представників юнацького віку. Метою програми було підвищення рівня комунікативних навичок шляхом розвитку самоконтролю в спілкуванні, емпатійних здібностей та вдосконалення комунікативних умінь. Завдання програми включали розробку структурованих модулів, спрямованих на розвиток самоконтролю, емпатії та асертивної поведінки.

Результати показали, що після реалізації програми відбулися значні позитивні зміни в комунікативній поведінці учасників експериментальної групи. Зокрема, аналіз даних за тестом Л. Міхельсона виявив зменшення кількості респондентів із залежною позицією в спілкуванні з 40% до 20% та збільшення частки осіб з компетентною позицією з 40% до 70%. Це свідчить про підвищення впевненості та асертивності молоді в комунікативних ситуаціях.

Дослідження за тестом М. Снайдера продемонструвало зниження рівня респондентів з низьким самоконтролем у спілкуванні з 45% до 20%, тоді як частка осіб із середнім рівнем самоконтролю зросла з 35% до 60%. Це підтверджує ефективність програми у розвитку навичок саморегуляції та адаптивної поведінки. Аналіз результатів за тестом І. Юсупова показав суттєве збільшення кількості респондентів із середнім рівнем емпатії з 35% до 65% та зменшення частки осіб з низьким та дуже низьким рівнями емпатії.

Це вказує на позитивний вплив програми на розвиток емпатійних здібностей учасників.

Отже, проведене дослідження підтвердило ефективність корекційно-розвивальної програми у підвищенні комунікативної компетентності юнаків та юначок. Результати показали, що цілеспрямована робота над розвитком самоконтролю в спілкуванні, емпатії та асертивності сприяє покращенню комунікативних навичок та успішній соціалізації молоді.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведена нами дослідно-експериментальна робота дозволяє нам окреслити наступні положення:

1. У сучасних умовах нових обріїв розвитку вищої освіти в Україні, кардинальних змін у всіх сферах буття українського суспільства через військову агресію росії зумовили трансформацію життєвих орієнтацій його членів і посилили потребу в соціально важливих особистісних якостях, конститутивним компонентом яких виступає комунікативна компетентність.
2. Вміння здійснювати діяльність спілкування (комунікативну) вимагає від суб'єкта цієї діяльності володіння інструментом її реалізації – комунікативною компетентністю. Комунікативна компетентність (від лат. *communis* – роблю загальним, зв'язу, спілкуюся, *competentis* – здатний) - це здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, система внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови ефективної комунікації у певному колі ситуацій взаємодії.
3. Комунікативна компетентність є однією з базових характеристик особистості, складним феноменом і містить такі складові, як комунікативні здібності, соціальний інтелект, комунікабельність, комунікативну толерантність, володіння змістовною інформацією та вміння оперувати нею, здатність до партнерської взаємодії та досягнення взаєморозуміння, адекватну орієнтацію людини в самій собі, власному психологічному потенціалі та потенціалі партнера, знання, уміння, навички.
4. Комунікативна компетентність зреалізується лише при розкритті комунікативного потенціалу особистості, оптимальної участі людини в спілкуванні з соціальним оточенням при наявності специфічних особистісних якостей, здібностей, комунікативних знань, вмінь та навичок.
5. В контексті комунікативної компетентності, ми окреслимо дефініцію комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до інших людей у процесі взаємодії, яка виявляється у витримці

особистості, здатності відповідно реагувати на конфліктну ситуацію у процесі взаємодії. Комунікативна толерантність є психологічним елементом комунікативної компетентності, містить у собі гуманістичну настанову на спілкування, готовність і змогу вступати в діалогічні взаємини і виступає важливою умовою ефективної комунікації в різноманітних сферах людської взаємодії.

6. Комунікативна толерантність, як одна із комунікативних якостей відображає певний ступінь сформованості комунікативних вмінь, є фундаментом комунікативних здібностей. Тому, другою особливістю та чинником розвитку комунікативної компетентності ми, в нашій роботі означуємо соціальний інтелект, як сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії.

7. Соціальний інтелект – це здатність і здібність особистості пізнавати себе та інших у всій соціальній гамі, усвідомлювати їх думки, почуття, наміри та поведінку, загальна здатність людини до гармонійних стосунків з іншими, входити в їхнє становище, ставити себе на місце іншої людини, здатність до децентрації (вміння приймати точку зору іншої людини, відрізнити власну точку зору від інших можливих).

8. Розвиток комунікативної компетентності особистості є ефективним у юнацькому віці, коли певні комунікативні передумови вже сформовані, закладено основу для повноцінного розвитку, але в той же час існує комунікативний потенціал для їх подальшого покращення та вдосконалення.

9. Визначені теоретичні аспекти проблеми комунікативної компетентності стали для нас основою експериментальної програми її розвитку. Було проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку комунікативної компетентності у юнацькому віці. Метою діагностичного етапу дослідження була експериментальна перевірка рівнів комунікативної компетентності серед молоді та виявлення факторів, що впливають на її розвиток. Результати показали значну варіативність рівнів комунікативної

компетентності: лише **5 %** респондентів мали високий рівень, тоді як **40 %** демонстрували середній рівень, а **20 %** мали низький рівень. Це свідчить про те, що більшість студентів потребують подальшого розвитку комунікативних навичок.

10. Дослідження за методикою М. Снайдера виявило, що **45 %** респондентів мають низький рівень самоконтролю в спілкуванні, **35 %**—середній, і лише **20 %**—високий. Аналіз рівня емпатії за тестом І. Юсупова показав, що лише **10 %** респондентів мають високий або дуже високий рівень емпатії, тоді як **70 %** демонструють середній або низький рівень, і **20 %** мають дуже низький рівень. Це підкреслює актуальність розвитку самоконтролю та емпатійних навичок серед молоді.

11. Кореляційний аналіз, проведений за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона, виявив значущі позитивні зв'язки між рівнем самоконтролю в спілкуванні та комунікативною компетентністю ($r = 0,456$), між рівнем емпатії та комунікативною компетентністю ($r = 0,572$), а також між рівнем самоконтролю та емпатією ($r = 0,424$). Результати показали, що розвиток самоконтролю та емпатії сприяє підвищенню комунікативної компетентності у юнацькому віці.

12. На основі отриманих даних була розроблена комплексна корекційно-розвивальна програма оптимізації розвитку комунікативної компетентності юнацтва. Метою програми було підвищення рівня комунікативних навичок шляхом розвитку самоконтролю в спілкуванні, емпатійних здібностей та вдосконалення комунікативних умінь. Завдання програми включали розробку структурованих модулів, спрямованих на розвиток самоконтролю, емпатії та асертивної поведінки.

13. Після реалізації програми було проведено повторне діагностичне дослідження. Результати показали значні позитивні зміни в комунікативній поведінці учасників експериментальної групи. Зокрема, за тестом Л. Міхельсона виявлено зменшення кількості респондентів із залежною позицією в спілкуванні з **40 %** до **20 %** та збільшення частки осіб з

компетентною позицією з **40 %** до **70 %**. Дослідження за тестом М. Снайдера продемонструвало зниження рівня респондентів з низьким самоконтролем у спілкуванні з **45 %** до **20 %**, тоді як частка осіб із середнім рівнем самоконтролю зросла з **35 %** до **60 %**. Аналіз результатів за тестом І. Юсупова показав суттєве збільшення кількості респондентів із середнім рівнем емпатії з **35 %** до **65 %** та зменшення частки осіб з низьким та дуже низьким рівнями емпатії.

14. Отже, проведене дослідження підтвердило ефективність корекційно-розвивальної програми у підвищенні комунікативної компетентності юнаків та юначок. Цілеспрямована робота над розвитком самоконтролю в спілкуванні, емпатії та асертивності сприяла покращенню комунікативних навичок та успішній соціалізації молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук І. Психологічні чинники спілкування студентської молоді в інтернет-просторі. Науковий часопис НПП ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, 2021. Вип.13. С. 5-17.
2. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні: методичний посібник / [В. П. Казміренко, З. Ф. Сіверс, В. М. Духневич та ін.]. Київ: Міленіум, 2011. 268 с.
3. Балахтар В. В. Педагогіка і психологія в соціальній роботі: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Талком, 2017. 444с.
4. Барановська Л. В., Глушаниця Н. В. Психологія ділового спілкування: навч. посібник. Київ: НАУ, 2016. 283с.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики [текст]: підручник. Київ: Академія, 2009. 344с.
6. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [текст]. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія. Київ: Генезис, 2009. С. 21-24.
7. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. Український педагогічний журнал, 2015. № 1. С. 47-58.
8. Бойчук П. М. Модель формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів . Соціальна педагогіка: теорія та практика, 2013. № 1. С. 35-44.
9. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / авт. колектив: А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна [та ін.]; ред. А. М. Богуш. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272с.
10. Бурбан Н. В. Психологічна діагностика адаптивних здібностей до стресу. Практична психологія та соціальна робота. 2019. № 1. С. 105-116.
11. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. Психологія і суспільство, 2014. № 4(58). С. 85-103.

12. Варецька О. В. «Компетенція» та «компетентність» як ключові поняття сучасної освіти / Science and Education a new Dimension. Pedagogy and Psychology, II (12), Issue: 2014. Vol. 25. P. 28-35.
13. Великий тлумачний словник української мови: укл. І гол. Ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440с. 61
14. Вітюк Н. Р. Основні психологічні підходи до визначення категорії «комунікативні здібності особистості». Вісник Прикарпатського університету: Філософські і психологічні науки. Івано-Франківськ: Плай, 2002. Вип. 3. С.158-167.
15. Вороніна Г. Р. Формування комунікативної компетенції професійного спрямування у вищій школі. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1067>. 2019р. 15. Вторникова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. Полтава, 2011. С. 88-94.
16. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів. Освітологічний дискурс, 2015. № 2(10). С. 39-48.
17. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. Науковий журнал «ЛОГОС». Мистецтво наукової думки. 2019. № 3. С. 70-73.
18. Гончарук Н. М. Методика проведення соціально-психологічного тренінгу. Проблеми сучасної психології, 2010. № 7. С.25-32.
19. Гордієнко В. І. Моделі комунікативного процесу в сучасній психології та їхній потенціал у поясненні діалогічності спілкування. Наукові записи Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Київ, 2009.Т. 97. С. 55-60.
20. Гуменна І. Р. Комунікативна компетентність як одна із складових професійної культури майбутніх лікарів / Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». Вип. 29, 2013. С. 42-45.

21. Данилишин Н. Й. Комунікативні здібності як важливий чинник педагогічної майстерності викладача. Педагогічні інновації в освітньому просторі сучасного вищого закладу освіти: збірник тез та доповідей / за ред. Т. Г. Камінської. Київ, 2019. С. 11-14.
22. Джонсон Д. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування: Пер. з англ. Київ: КМ Академія, 2003. 288с.
23. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ, 2013. С. 56-62.
24. Декларація принципів толерантності. Національна комісія України у справах ЮНЕСКО. Київ, 1995. 14 с.
25. Доценко Л. В. Розвиток комунікативної компетентності студентів ВНЗ як чинник їх професійного становлення [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://jrn1.nak.edu.ua/index.php/Visnik_PP/article/view/2109/0
26. Дубчинський В. Сучасний тлумачний словник української мови /В. Дубчинський, Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник. Харків: Школа, 2006. 1008 с.
27. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування /Л. Г. Кайдалова, Л. В. Пляка, Н. В. Альохіна, В. С. Шаповалова. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: НФаУ, 2018. 140 с.
28. Карамушка Л. М. Психологія управління: навч. посібник. Київ: Міленіум, 2003. 344с.
29. Карпюк Ю. Я. Комунікативна компетентність як складова успішного професійного розвитку психолога // Scientific journal Virtus, October. № 36, 2019. Вип. 1. С. 41-57.
30. Каряка І. В. Особливості розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів. Психологічні студії. 2023. № 3. С. 45-50.
31. Компанієць В. Толерантність як соціально-педагогічне явище в соціокультурному контексті: проблема соціального виховання. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. Київ, Житомир: Вид-во Волинь, 2003. КН. 1. 368 с.

32. Колупаєва К. О. Особливості комунікативної культури особистості школяра [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/nachi_vydanya/stud_almanah/v_1/24.pdf
33. Комунікативні навички [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://psychologis.com.ua/kommunikativnye_navyki.htm 63
34. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення: конспект лекцій для студентів факультету лінгвістики / Уклад. О. В. Дзикович. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 85с.
35. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред.. О. В. Овчарук. Київ: «К.Е.С», 2004. 112 с.
36. Комінко С. Б. , Кучер Г. В. Кращі методи психодіагностики: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 406 с.
37. Корніяка О.М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів. Психолінгвістика : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». 2009. Вип. 3. С. 60–69.
38. Корніяка О.М. Психологія розвитку комунікативної компетентності на різних етапах професійного становлення особистості. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка. 2011. Вип. 39. С. 210–222.
39. Костюк С., Марценюк М. До питання історії вивчення поняття спілкування. Вісник Національного університету оборони України. № 2(52), 2019. С. 72-78.
40. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.
41. Курова А. В. Психологія спілкування: навч.-метод посібник для здобувачів вищої освіти фак-ту психології, політології та соціології НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2020. 79 с.

42. Лапа В. М. Наукові підходи до визначення поняття «комунікативна толерантність». Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 61-65.
43. Лахтадир О. В. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту: дис. канд. психолог. наук:19.00.07. Київ, 2017. 202с.
44. Лаврухіна Т. В. Співвідношення понять «комунікація», «спілкування», «комунікативна компетентність» у сучасній педагогічній науці. Досягнення науки за останні роки. Нові наработки. 2015. С. 95-97.
45. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. Вища освіта України, 2004. № 3. С. 28-35.
46. Літнарівч Р. М. Основи математичної статистики у психології: навч. посібник. Частина 3. МЕНУ. Рівне, 2006. 49с.
47. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Київ, 2009. С. 8-13.
48. Максименко С. Д. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 278 с.
49. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування. Комунікативна компетентність вчителя. Київ: Главник, 2005. 112 с.
50. Мартинюк О. В. Психологічні особливості спілкування у юнацькому віці через соціальні мережі. Психологічні засади розвитку психодіагностики та корекції особистості в системі неперервної освіти матеріали III Подільської наук.-практ конференції, 2018. С. 111-114.
51. Мацюк З, Хвесик О. Комунікативні здібності як домінантна характеристика мовленнєвої особистості дитини. Педагогічний часопис Волині Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. № 1(4). Луцьк, 2017. С. 88-94.

52. Ніколаєнко С., Ніколаєнко Св. Проблема спілкування як діяльності: збірник наук. праць «Світогляд-Філософія-Релігія». Вип.2. Суми: ДВНЗ «УАБСНБУ», 2012. С. 85-90.
53. Орбан-Лембрик Л. Психологія професійної комунікації. Чернівці: Книги ХХІ, 2010. 320с.
54. Орбан-Лембрик Л. Е. Комунікативний простір міжособистісних відносин. Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. Вип. 4. Івано-Франківськ, 2003. С. 130-136.
55. Павленко Т. В. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». Актуальні проблеми психології: збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка. Т. ІХ. Загальна психологія. Етнічна психологія. Історична психологія. Вип. 9, 2016. С. 368-376. 65
56. Пляка Л. В. Формування комунікативної компетентності на сучасному етапі модернізації освіти. Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: матеріали Міжнарод. наук.- практ. конференції (Суми, 1-18 травня 2008р.). Суми: ВВП Мрія-1, 2008. Ч. 2. С. 253-256.
57. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2010. № 2. С. 5-8.
58. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків: НФаУ, 2011. 132с.
59. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам.[уклад.: Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.
60. Психодіагностика. Психологічний практикум [Текст]: навчальний посібник / Баклицька О. П., Баклицькиц І. О., Сірко Р. І. , Слободяник В. І. Львів: СПОЛОМ, 2015. 464 с.
61. Руська Р. В. Теорія ймовірності та математична статистика в психології. Тернопіль, 2020. 112 с.

62. Семиченко В. А. Психологія спілкування. Київ: «Магістр-S». 1998. 152 с.
63. Семенов О. Формування комунікативної компетентності майбутніх економістів: аксіологічний підхід. Педагогіка вищої та середньої школи: збірник наукових праць. Кривий Ріг, 2013. Вип. 37. С. 266-270.
64. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія: навч. Посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376с.
65. Сорочан Т. В. Особливості міжособистісного спілкування студентської молоді. Збірник наукових статей за матеріалами Всеукраїнської Internet конференції «Актуальні проблеми гуманітарно-правових наук» (березень 2018 р.) /відпов. Редак. К. В. Ніколенко. Кривий Ріг: ДонНУет, 2018. С. 73-74.
66. Матеюк О. Соціальний інтелект: психологічний феномен та теоретична проблема. Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. Львів, 2021. Вип. 11. С. 113-123.
67. Стрільчук В. Р. Особливості розвитку комунікативних навичок в юнацькому віці. Могилянські читання – 2021: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти: матеріали XXIV Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Миколаїв, 8–12 листопада 2021 р.). Миколаїв, 2021. С. 104–105.
68. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ, 2015. 548 с.
69. Філоненко М. Психологія спілкування: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
70. Філософія психології комунікації: практикум / уклад.: О. М. Сідоркіна, О. П. Скиба, Т. А. Пода, І. П. Скиба. Київ: НАУ, 2021. 64 с.
71. Цюприк А. Я. Концептуальні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі самоосвітньої діяльності вчителя. Перспективи та інновації наук (Серія «Педагогіка»): журнал. 2022. № 7(12). 2022. С.483-491.

72. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 304 с.
73. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник / Ю. М. Чала, А. М. Шахрайчук. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.
74. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. № 1 (1). С. 103–107.
75. Шамне А. В. Динаміка психосоціального профілю школярів підлітково-юнацького віку у історичній генезі. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства: монографія /кол. Авторів; ред.. Н. М. Токаревої. Кривий Ріг: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. 220 с.
76. Якимчук Ю. В. Теоретико-методологічний аналіз комунікативних здібностей у сучасній психологічній науці. Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України /за заг. ред. С. Д. Максименка. Київ, 2007. Т. 9. Ч. 3. С. 469-477.
77. Яцина О. Ф. Психологія спілкування: методична розробка практичних занять. Ужгород: ДВНЗ УжНУ, 2011. 64 с.
78. Hymes D. On Communicative Competence/ In J. B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972, pp. 269-293.
79. Caner M. The definition of blended learning in higher education. In Panagiotis, S. And Anastasiades (Eds), Blended Learning Environments for Adults: Evaluations and Frameworks, IGI Global, New York. 2012. pp. 19–34.
80. Clampitt P.G. and Downs C.W. Employee perceptions of the relationship between communication and productivity: a field study. The Journal of Business Communication. 1993. Vol. 30 No.1, pp. 5–28

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Калашнікова Ганна В'ячеславівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

